

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı

Yayımaq üçün nəzərdə tutulan sənəd

№ HCR/GIP/16/12

02 dekabr 2016-cı il

Əsli: ingiliscə

Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 12

Silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə əlaqədar olaraq Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndi və (və ya) 1967-ci il Protokolu əsasında qaçqın statusu üçün müraciətlər və "qaçqın" termininin regional anlayışları

BMT QAK "Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsipləri"nin bu buraxılışını *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Nizamnaməsində*, konkret olaraq onun 8(a) bəndində, habelə digər sənədlərdə, o cümlədən *Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının* 35-ci maddəsində, onun 1967-ci il Protokolunun II maddəsində, Afrika Birliyi Təşkilatının (ABT) "Afrikada qaçqınların problemlərinin konkret aspektlərinə dair 1969-cu il Konvensiyasının" VIII(1) maddəsində və Qaçqınlar haqqında 1984-cü il tarixli Kartagena Bəyannaməsinin II(e) bəndində təsbit olunmuş mandatına uyğun olaraq dərc edir.

Bu rəhbər prinsiplər "*BMT QAK-ın 1951-ci il Konvensiyası əsasında qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün prosedurlara və meyarlara dair təlimatı*"nın 164-cü bəndinə aydınlıq gətirir və həmin Təlimatı müəyyən dərəcədə tamamlayır. Bu rəhbər prinsiplər BMT QAK-ın "Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər"inin digər buraxılışları ilə əlaqəli şəkildə götürülməlidir.

Geniş məsləhətləşmələrdən yararlanmaqla ərsəyə gətirilmiş bu rəhbər prinsiplər hökumətlərə, praktiki hüquqşünaslara, qərarları qəbul edilən şəxslərə və məhkəmə orqanlarına, eləcə də BMT QAK-ın personalına hüquqi şərhə bağlı istiqamət vermək məqsədini daşıyır.

BMT QAK-ın 1951-ci il Konvensiyası əsasında qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün prosedurlara və meyarlara dair təlimatını və Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsipləri bu saytdan əldə etmək mümkündür: <http://www.refworld.org/docid/4f33c8d92.html>.

Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplərin gələcək buraxılışlarına dair açıq məsləhətləşmələr bu saytda yerləşdiriləcək: <http://www.unhcr.org/544f59896.html>.

Mündəricat

I. Giriş	3
A. Tətbiq dairəsi və terminologiya	3
B. 1951-ci il Konvensiyasındakı (1967-ci il Protokolundakı) qaçqın anlayışı ilə regional anlayışlar və Aİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əlavə himayə anlayışı arasında əlaqə	5
<i>Aİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əlavə himayə</i>	6
II. 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndinin substantiv (məhiyyət üzrə) təhlili	7
A. Əsaslı təqib qorxusu	7
<i>Beynəlxalq humanitar hüququn və beynəlxalq cinayət hüququnun araşdırılan məsələyə aidiyyəti</i>	8
<i>İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq normalarda nəzərdə tutulmuş öhdəliklərdən geri çəkilmə hallarının araşdırılan məsələyə aidiyyəti</i>	9
<i>Fərdə və qrupa qarşı yönələn risklər</i>	10
<i>Riskin dərəcəsi</i>	11
<i>Riskin fərqləndirilməsinin yolverilməzliyi</i>	12
<i>Riskin gələcək perspektiv baxımından qiymətləndirilməsi</i>	12
<i>Seksual təqib və cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqib</i>	13
<i>Təqibi həyata keçirən subyektlər</i>	14
<i>"Sur place" qaçqınlar</i>	15
B. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsaslarla "əlaqədar" təqib qorxusu	15
<i>Konvensiyadakı "əsaslarla əlaqədar" təqib qorxusu (səbəb-nəticə əlaqəsi)</i>	15
<i>Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslar</i>	16
C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri	18
III. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndinin substantiv (məhiyyət üzrə) təhlili	20
A. Şərh zamanı rəhbər tutulmalı olan ilkin mülahizələr	20
<i>ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışın tətbiq dairəsi</i>	21
B. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışın elementləri	21
<i>Şəxsin adətən yaşadığı yeri tərk etməyə məcbur olması</i>	21
<i>"Sur place" qaçqınlar</i>	22
<i>Ölkəni tərk etmək məcburiyyəti yaradan situasiyalar</i>	22
C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri	24
IV. Kartagena Bəyannaməsinin III maddəsinin 3-cü bəndinin substantiv (məhiyyət üzrə) təhlili	25
A. Şərh zamanı rəhbər tutulmalı olan ilkin mülahizələr	25
<i>Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının tətbiq dairəsi</i>	26
B. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının elementləri	26
<i>"Sur place" qaçqınlar</i>	27
<i>Ölkəni tərk etmək məcburiyyəti yaradan hallar</i>	27
<i>İnsanların həyatına, təhlükəsizliyinə və ya azadlığına qarşı təhlükə</i>	30
<i>Bandalanın və ya müttəşəkkil cinayətkar dəstələrin zorakılıqları</i>	31
C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri	31
V. Prosedur və sübutetmə məsələləri	31
A. 1951-ci il Konvensiyasındakı (1967-ci il Protokolundakı) qaçqın anlayışının və regional sənədlərdəki qaçqın anlayışlarının tətbiqi məsələsinə yanaşmalar	31
B. Faktların müəyyənləşdirilməsi	32
<i>Mənşə ölkəsi barədə məlumatlar</i>	32
<i>Sübutetmə yükü</i>	33

I. Giriş

A. Tətbiq dairəsi və terminologiya

1. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları bu gün qaçqın köçlərinin əsas səbəbləridir. Bu vəziyyətlərin çoxu siyasi, dini, etnik, sosial və ya cinsi zəmində təqib olunma təhlükəsi yaradır. Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyası¹ və onun 1967-ci il Protokolu² ("1951-ci il Konvensiyası") silahlı münaqişə və zorakılıq halları səbəbindən didərgin düşmüş mülki şəxslərə birbaşa tətbiq edilir.

2. Bu rəhbər prinsiplərin məqsədi silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə əlaqədar qaçqın statusu üçün müraciətlərin qiymətləndirilməsindən ötrü substantiv (maddi-hüquqi) və prosesual təlimatlar təqdim etmək və "qaçqın" termininin 1951-ci il Konvensiyasında və regional sənədlərdə yer alan anlayışlarının ziddiyyətsiz tətbiqinə yardımçı olmaqdır.³

3. Bu rəhbər prinsiplər "qaçqın" termininin anlayışlarının aşağıdakı sənədlərdə yer alan aidetmə (qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi prosedurlarına buraxılma) aspektlərinə dair təlimatları təqdim edir:

- 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndi və onun 1967-ci il Protokolu (bu rəhbər prinsiplərin II hissəsi);
- Afrikada qaçqınların problemlərinin konkret aspektlərinə dair ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının⁴ ("ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası") I(2) maddəsi (bu rəhbər prinsiplərin III hissəsi); və
- Qaçqınlar haqqında 1984-cü il tarixli Kartagena Bəyannaməsinin ("Kartagena Bəyannaməsi") III(3) bəndi (bu rəhbər prinsiplərin IV hissəsi).⁵

"Qaçqın" termininin regional anlayışlarının bu rəhbər prinsiplərə daxil edilməsi həmin anlayışların silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə əlaqədar olaraq qaçqın statusu üçün edilən müraciətlərə tətbiqi ilə əlaqədardır və bu anlayışların digər situasiyalara tətbiqinə mane olmur.

4. Bu rəhbər prinsiplərdə mülki və humanitar xarakterli sığınacaq müraciətləri ilə bağlı qaçqın statusu verilməsini istisna edən hallar⁶ və ya qaçqın statusuna xitam verilməsi⁷ məsələləri⁸ və ya

¹ Qaçqınların statusu haqqında Konvensiya (28 iyul 1951-ci il), 189 UNTS (BMT-nin müqavilələr seriyası) 137 (1951-ci il Konvensiyası), <http://www.refworld.org/docid/3be01b964.html>.

² Qaçqınların statusu haqqında Protokol (31 yanvar 1967-ci il), 606 UNTS 267 (1967-ci il Protokolu), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html>.

³ Bu rəhbər prinsiplərin hazırlanmasının tarixçəsinə və səbəblərinə dair əlavə məlumat üçün bax: BMT QAK, *Silahlı münaqişədən və digər zorakılıq hallarından qaçan şəxslərin beynəlxalq himayəsinə dair qısa nəticələr; Dəyirmi masa, 13 və 14 sentyabr 2012-ci il, Keyptaun, Cənubi Afrika Respublikası*, 20 dekabr 2012-ci il, ("BMT QAK-ın Keyptaunda keçirilmiş dəyirmi masa müzakirələrinin qısa nəticələri"), <http://www.refworld.org/docid/50d32e5e2.html>.

⁴ Afrikada qaçqınların problemlərinin konkret aspektlərinə dair Afrika Birliyi Təşkilatının (ABT) Konvensiyası (10 sentyabr 1969-cu il) 1001 UNTS 45 (ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html>.

⁵ *Qaçqınlar haqqında Kartagena Bəyannaməsi*, Şimali Amerika, Meksika və Panamada qaçqınların beynəlxalq himayəsinə dair kollokvium, 22 noyabr 1984-cü il (Kartagena Bəyannaməsi), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36ec.html>. 1984-cü il tarixli Kartagena Bəyannaməsi *Müqavilələr hüququ haqqında 1969-cu il tarixli Vyana Konvensiyasında* (23 may 1969-cu il, 1155 UNTS 331) nəzərdə tutulan mənada müqavilə deyil.

⁶ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 5: İstisnaedici müddəaların tətbiqi: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin F bəndi*, 4 sentyabr 2003-cü il, HCR/GIP/03/05, <http://www.refworld.org/docid/3f5857684.html>. Həmçinin bax: *Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin F bəndinin kütləvi insan axını situasiyalarında tətbiqinə dair rəhbər prinsiplər*, 7 fevral 2006-cı il, <http://www.refworld.org/docid/43f48c0b4.html>.

hərbi xidmətlə bağlı müraciətlər⁹ nəzərdən keçirilmir, sonuncular üçün başqa bir təlimat hazırlanıb. Bu rəhbər prinsiplərdə həmçinin qrup əlamətləri (*prima facie*) əsasında qaçqın statusunun verilməsi də nəzərdən keçirilmir, bu məsələ Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplərin 11 sayılı buraxılışında əhatə olunub.¹⁰ Bununla belə, 1951-ci il Konvensiyasında "qaçqın" termininə verilən anlayışla bu terminə verilən regional anlayışlar arasında əlaqə, o cümlədən müxtəlif anlayışların tətbiqi zamanı hansı yanaşmalardan istifadə edilməsinin mümkünlüyü burada nəzərdən keçiriləcək (bu rəhbər prinsiplərin 86-88-ci bəndləri). Rəhbər prinsiplərdə diqqət qaçqın statusu üzərində cəmləşdirilir və konkret olaraq beynəlxalq himayənin əlavə və ya yardımçı formaları burada nəzərdən keçirilmir.¹¹

5. Bu rəhbər prinsiplərin məqsədləri üçün "silahlı münaqişə və zorakılıq halları" ifadəsi mülki əhaliyə təsir göstərən, əhəmiyyətli dərəcədə və ya geniş şəkildə yayılmış zorakılıqlarla əlamətdar olan situasiyaları bildirir. Belə situasiyalar bir tərəfdən dövlət, digər tərəfdən isə mütəşəkkil dəstələr¹² də daxil olmaqla qeyri-dövlət subyektləri arasındakı zorakılıqları və cəmiyyətdəki müxtəlif qruplar arasındakı zorakılıqları özündə ehtiva edə bilər. Bundan əlavə, belə situasiyalar iki və ya daha artıq dövlət arasında, dövlətlər və silahlı qeyri-dövlət qrupları arasında zorakılıqları, yaxud da ayrı-ayrı silahlı qeyri-dövlət qrupları arasında zorakılıqları özündə ehtiva edə bilər. Silahlı qrupun hər hansı konkret təsnifatı, məsələn, cinayətkar və ya siyasi qrup kimi təsnifləndirilməsi qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi məqsədləri üçün zəruri və ya həlledici amil deyil. Bundan başqa, baxmayaraq ki, bu rəhbər prinsiplərdə qeyd edilən silahlı münaqişə və zorakılıq halları bəzi hallarda beynəlxalq¹³ və ya qeyri-beynəlxalq¹⁴ silahlı münaqişə kateqoriyasına aid edilə bilər, qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün belə bölgü tələb

⁷ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 3: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin C(5) və C(6) bəndləri əsasında qaçqın statusuna xitam verilməsi ("xitam vermə hallarına" aid müddəalar)*, 10 fevral 2003-cü il, HCR/GIP/03/03, <http://www.refworld.org/docid/3e50de6b4.html>.

⁸ İcraiyə Komitəsinin (EXCOM) rəyi № 94 (LIII), 2002, bənd (c)(viii). BMT QAK, *Sığınacaqın mülki və humanitar xarakterinin qorunub saxlanmasına dair operativ rəhbər prinsiplər*, sentyabr 2006-cı il, <http://www.refworld.org/docid/452b9bca2.html>.

⁹ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 10: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndi və (və ya) 1967-ci il Protokolu kontekstində hərbi xidmətlə bağlı qaçqın statusu üçün müraciətlər*, 3 dekabr 2013-cü il, HCR/GIP/13/10/Corr. 1 ("BMT QAK-ın hərbi xidmətlə bağlı rəhbər prinsipləri"), <http://www.refworld.org/docid/529ee33b4.html>.

¹⁰ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 11: Qrup əlamətləri (prima facie) əsasında qaçqın statusunun verilməsi*, 24 iyun 2015-ci il, HCR/GIP/15/11 ("*Qrup əlamətləri (prima facie) əsasında statusun verilməsinə dair BMT QAK-ın rəhbər prinsipləri*"), <http://www.refworld.org/docid/555c335a4.html>.

¹¹ Bu rəhbər prinsiplərin 9-cu bəndində 1951-ci il Konvensiyasındakı qaçqın anlayışı ilə Avropa İttifaqı (Aİ) qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əlavə himayə statusu arasında əlaqədən bəhs edilir.

¹² BMT QAK, *Mütəşəkkil dəstələrin qurbanlarının qaçqın statusu üçün müraciətlərinə dair təlimat*, 31 mart 2010-cu il ("BMT QAK-ın mütəşəkkil dəstələrlə bağlı təlimatı"), <http://www.refworld.org/docid/4bb21fa02.html>.

¹³ *Müharibə zamanı mülki əhəlinin müdafiəsi haqqında Cenevrə Konvensiyası (Dördüncü Cenevrə Konvensiyası)* da daxil olmaqla 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarının ümumi maddəsi olan 2-ci maddənin birinci hissəsi, 12 avqust 1949-cu il, 75 UNTS 287, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36d2.html>; və 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olunmuş *Beynəlxalq silahlı münaqişələrin qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokolun (I Protokolun)* 1-ci maddəsinin 4-cü bəndi, 8 iyun 1977-ci il, 1125 UNTS 3 ("Cenevrə Konvensiyalarının I Protokolu"), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36b4.html>. Həmçinin bax: Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi (ICRC), *Beynəlxalq humanitar hüquqda "silahlı münaqişə" termininə necə anlayış verilir?*, mart 2008-ci il, səh. 1-3, <http://www.refworld.org/docid/47e24eda2.html>; və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi (ICRC), *Beynəlxalq humanitar hüquq və müasir silahlı münaqişələrdən doğan çağırışlar*, oktyabr 2016-cı il, 32IC/15/11, <http://www.refworld.org/docid/58047a764.html>.

¹⁴ Dördüncü Cenevrə Konvensiyası (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeydə bax) da daxil olmaqla 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarının ümumi maddəsi olan 3-cü maddə və *12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olunmuş Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrin qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokolun (II Protokol)* 1-ci maddəsi, 8 iyun 1977-ci il, 1125 UNTS 609 ("Cenevrə Konvensiyalarının II Protokolu"), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b37f40.html>. Həmçinin bax: Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi (ICRC) 2008 (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd), səh. 3-5; və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi (ICRC) 2016 (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd).

olunmur.¹⁵ Bir çox silahlı münaqişə və zorakılıq halları beynəlxalq humanitar hüququn məqsədləri üçün silahlı münaqişə kimi qəbul edilmir, hərçənd ki, istifadə edilən vasitələr və baş verən nəticələr yetərincə zorakı və ya zərərli xarakter daşıya bilər. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarını təsvir etmək üçün qərarları qəbul edənlər tərəfindən digər məfhumlardan da (məsələn, geniş yayılmış zorakılıq halı¹⁶ və ya fərqləndirmə aparmadan törədilən zorakılıqlar¹⁷) istifadə olunur. Belə xarakteristikalardan asılı olmayaraq, qaçqın statusu üçün müraciətin qiymətləndirilməsi metodu eynidir, belə ki, bu rəhbər prinsiplərdə qeyd edildiyi kimi, qaçqın anlayışının araşdırılan situasiyaya tam və əhatəli şəkildə tətbiq edilməsi tələb olunur.

B. 1951-ci il Konvensiyasındakı (1967-ci il Protokolundakı) qaçqın anlayışı ilə regional anlayışlar və Aİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əlavə himayə anlayışı arasında əlaqə

6. Qaçqınlara dair regional sənədlər, məsələn, ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası və Kartagena Bəyannaməsi qaçqınların hüquqi müdafiəsinə dair universal və əsas sənəd kimi qalmaqda olan 1951-ci il Konvensiyasını (1967-ci il Protokolunu) tamamlayır.¹⁸ Hər bir regional sənədə 1951-ci il Konvensiyasında yer alan qaçqın anlayışı daxil edilib və həmçinin qaçqın anlayışının daha geniş meyarları (onlar "regional anlayışlar" adlandırılır) orada ətraflı şəkildə əks olunub. Həm ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının, həm də Kartagena Bəyannaməsinin əsas məqsədi konkret humanitar situasiyalarda, o cümlədən öz mənşə ölkələrindəki xüsusi situasiyalardan və ya hallardan qaçıb qurtulan insanların geniş miqyaslı axını baş verdiyi hallarda qaçqınların himayəsini təmin etməkdir.¹⁹

7. Müəyyən faktiki durumlar ola bilər ki, bu zaman həm 1951-ci il Konvensiyasındakı anlayışın, həm də regional anlayışlardan birinin qaçqın statusu üçün fərdi müraciətə tətbiqi məqsəduyğun və mümkün sayıla bilər və bu halda məhz hansı anlayışın tətbiq edilməli olduğu barədə suallar yarana bilər (bu rəhbər prinsiplərin 86-88-ci bəndlərinə bax). Digər situasiyalarda regional anlayışlardan birinə əsasən qaçqın sayılan şəxs 1951-ci il Konvensiyasındakı anlayışa əsasən qaçqın sayılmaya bilər, məsələn, bu, şəxsin təqib qorxusu ilə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslı təqib qorxusu arasında heç bir səbəb-nəticə əlaqəsinin müəyyən edilmədiyi hallarda baş verə bilər. Belə hallarda regional anlayışlara əsasən qaçqın statusu almaq hüququna malik olan şəxslərin dairəsi daha geniş olur.

8. İki regional anlayışın mətnində azacıq fərq olsa da, onların nəzərdə tutduğu və əhatə etdiyi situasiyaların və ya halların növləri əsas etibarilə eyni sayıla bilər. Bundan başqa, regional anlayışlar təfəssilatlı olsa da, regional sənədlərin heç biri insanların öz mənşə ölkələrini tərk

¹⁵ Bu, *Abubakar Diakite qaçqınların və vətəndaşları olmayan şəxslərin işləri üzrə ali komissara qarşı* məhkəmə işində (C-285/12, Avropa İttifaqı: Avropa İttifaqının Məhkəməsi, 30 yanvar 2014-cü il, 23-cü bənd) Avropa İttifaqının Məhkəməsi (AİM) tərəfindən Aİ-nin Uyğunluq Direktivində yer alan daxili silahlı münaqişə anlayışının mənası ilə bağlı analogiya prinsipinə uyğun olaraq ifadə edilmiş mövqedir, <http://www.refworld.org/docid/52ea51f54.html>. AİM hesab edib ki, "beynəlxalq humanitar hüquq, digər məsələlərlə yanaşı, müharibələrin insanlara və əmlakla təsirini məhdudlaşdırmaqla münaqişə zonasında mülki əhalinin müdafiəsi məqsədini daşısa da, ... münaqişə zonası xaricində və münaqişə tərəflərinin ərazisi xaricində olan müəyyən mülki şəxslərin beynəlxalq himayə ilə təmin olunmasını nəzərdə tutmur".

¹⁶ Bu rəhbər prinsiplərin 71-73-cü bəndlərinə bax.

¹⁷ Avropa İttifaqında beynəlxalq himayə kontekstində "fərqləndirmə aparmadan törədilən zorakılıqlar" termini Aİ-nin Uyğunluq Direktivinin (yenidən işlənmiş versiya) 15c maddəsində istifadə edilib. AİM-in bildirdiyinə görə, fərqləndirmə aparmadan törədilən zorakılıqlar "fərdi xarakteristikalarından asılı olmayaraq istənilən insanlara tətbiq edilə bilər", *Elqafari Ədliyyə nazirinə qarşı məhkəmə işi*, C-465/07, Avropa İttifaqı, Avropa İttifaqı Məhkəməsi, 17 fevral 2009-cu il, 34-cü bənd, <http://www.refworld.org/docid/499aaee52.html>.

¹⁸ İcraiyyə Komitəsi, rəy № 87 (L), 1999, "f" bəndi; və İcraiyyə Komitəsi, rəy № 89 (LI), 2000. Həmçinin bax: ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, preambulanın doqquzuncu bəndi – həmin bənddə 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu qaçqınların himayəsi sahəsində əsas və universal sənəd kimi göstərilir.

¹⁹ BMT QAK, *Qrup əlamətləri (prima facie) əsasında statusun verilməsinə dair BMT QAK-ın rəhbər prinsipləri*, yuxarıda 10-cu mətnaltı qeyd, 5-ci bənd.

etməyə və beynəlxalq sərhədi keçməyə məcbur olduqları hər bir situasiyanı tam əhatə edən anlayışı təqdim etmək niyyəti daşımır. Hüquqlara gəlinə, regional sənədlərin hər birində nəzərdə tutulur ki, həm 1951-ci il Konvensiyasına, həm də müvafiq regional sənədə əsasən qaçqın qismində tanınan şəxsə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlar şamil olunur.²⁰ Beləliklə, şəxsin məhz hansı konkret anlayış əsasında qaçqın qismində tanınması bir çox hallarda ciddi nəticələr doğurmur. Lakin hüquqi müəyyənlik məqsədləri üçün hər bir anlayışın düzgün şərhli zəruridir və bu halda qərarların qəbulu zamanı ardıcıl (növbəli) yanaşmanın tətbiq edilməsi tövsiyə olunur (bu rəhbər prinsiplərin 86-88-ci bəndlərinə bax). Qərarları qəbul edənlər onu da nəzərə almalıdırlar ki, regional himayə sistemlərinin təşkilində məqsəd bu sistemlərin 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş rejimi daha da dolğunlaşdırmasından və möhkəmləndirməsindən ibarətdir.²¹

Aİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əlavə himayə

9. Aİ-nin Uyğunluq Direktivində (yenidən işlənmiş versiyada) nəzərdə tutulur ki, əlavə himayə 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş qaçqınların himayəsini dolğunlaşdırmağa yönələn himayə formasıdır.²² O, qaçqın qismində tanınmayan, amma real olaraq ciddi ziyana məruz qalma riski ilə üzləşə biləcək şəxslərə şamil olunur, o cümlədən "beynəlxalq və daxili siyasi münaqişə vəziyyətlərində fərqləndirmə aparılmadan törədilən zorakılıqlar səbəbindən mülki şəxsin həyatına və ya şəxsiyyətinə ciddi və fərdi təhlükə" yarana biləcəyi hallar da buraya daxildir.²³ Müəyyən faktiki situasiyalarda 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş qaçqınların himayəsinə aid meyarlarla əlavə himayənin meyarları müəyyən dərəcədə üst-üstə düşə bilər. Qaçqınların himayəsinin birinci dərəcəli əhəmiyyət daşması və əlavə himayənin yalnız durumu qaçqın statusuna uyğun gəlməyən şəxslərə şamil olunmaqla məhdudlaşması səbəbindən silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə bağlı sığınacaq müraciətləri ilk növbədə

²⁰ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında 1951-ci il Konvensiyasındakı hüquqların ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasına əsasən qaçqın kimi tanınan şəxslərə şamil olunduğu qəbul edilir; bax: ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, preambulanın onuncu bəndi və maddə VIII(2). Həmçinin bax: M. Şarp, "Qaçqınlar haqqında 1969-cu il Konvensiyası: yeniliklər, anlaşılmazlıqlar və çatışmazlıqlar", *McGill Law Journal* (2012) 58, səh. 126-145. Həmçinin Kartagena Bəyannaməsində 1951-ci il Konvensiyasındakı hüquqların Kartagena Bəyannaməsinin III maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən qaçqın kimi tanınan şəxslərə şamil olunduğu qəbul edilir və region ölkələrinə aydın şəkildə çağırış edilir ki, İnsan hüquqları haqqında 1969-cu il Konvensiyasını qaçqınların işlərinə tətbiq etsinlər və ailə üzvlərinin vəhdəti prinsipinin fundamental prinsip təşkil etdiyini qəbul etsinlər; bax: Kartagena Bəyannaməsi, yuxarıda 5-ci mətnaltı qeyd, III maddənin 1, 8 və 13-cü bəndləri.

²¹ İcraiyyə Komitəsi, rəy № 89 (LI), 2000 və İcraiyyə Komitəsi, rəy № 103 (LVI), 2005, "b" bəndi daxil olmaqla.

²² Avropa İttifaqı: Avropa İttifaqının Şurası, *Üçüncü ölkələrin vətəndaşlarının və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin beynəlxalq himayənin benefisiarları qismində tanınması, qaçqınlar və əlavə himayə ilə təmin edilmək hüququ olan şəxslər üçün vahid statusun müəyyən edilməsi və təqdim edilən himayənin məzmunu ilə bağlı standartlar haqqında Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 13 dekabr 2011-ci il tarixli 2011/95/EU sayılı direktivi ("Aİ-nin Uyğunluq Direktivi") (yenidən işlənmiş versiya)*, 20 dekabr 2011-ci il, OJ L 337; dekabr 2011-i il, səh. 9-26, preambula, 33-cü bənd, <http://www.refworld.org/docid/4f197df02.html>. *Səlahəddin Abdulla və başqaları Almaniya Federativ Respublikasına qarşı məhkəmə işində AİM iki fərqli himayə sistemlərinin mövcudluğunu etiraf etdi: C-175/08; C-176/08; C-178/08 və C-179/08*, Avropa İttifaqı: Avropa İttifaqı Məhkəməsi, 2 mart 2010-cu il, 78-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/4b8e6ea22.html>. Həmçinin bax: İcraiyyə Komitəsi, rəy № 89 (LI) 2005, "b", "j" və "k" bəndləri.

²³ Avropa İttifaqının Uyğunluq Direktivi (yenidən işlənmiş versiya), yuxarıda 22-ci mətnaltı qeyd, 2(f) maddəsi: bu maddəyə əsasən, "əlavə himayə ilə təmin edilmək hüququ olan şəxs" dedikdə üçüncü ölkənin vətəndaşı olan və ya vətəndaşlığı olmayan elə şəxs nəzərdə tutulur ki, onun durumu qaçqın statusuna uyğun gəlmir, amma həmin şəxsin öz mənşə ölkəsinə, yaxud vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə adətən yaşadığı ölkəyə qayıdacağı təqdirdə 15-ci maddədə müəyyən edilmiş ciddi ziyana məruz qalacağı ilə bağlı real təhlükənin mövcud olduğunu güman etmək üçün əsaslı səbəblərin olması sübuta yetirilmiş olur, 17-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri ona şamil olunmur və o, bu cür təhlükə ucbatından həmin ölkənin himayəsini qəbul edə bilmir və ya qəbul etmək istəmir. Aİ-nin Uyğunluq Direktivinin (yenidən işlənmiş versiya) 15-ci maddəsində müəyyən edilmiş ciddi ziyan bunlardan ibarətdir: "a) mənşə ölkəsində ölüm cəzası alma və ya edam edilmə; yaxud b) işgəncəyə, yaxud qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalma; yaxud c) beynəlxalq və ya daxili silahlı münaqişə situasiyalarında fərqləndirmə aparılmadan törədilən zorakılıqlar ucbatından mülki şəxslərin həyatına və ya şəxsiyyətinə qarşı ciddi və fərdi təhlükənin mövcud olması".

qaçqın statusunun meyarları əsasında qiymətləndirilməlidir. Yalnız ərizəçinin durumu qaçqın statusuna uyğun gəlmədikdə sığınacaq müraciəti əlavə himayə meyarları əsasında qiymətləndirilməlidir.²⁴

II. 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndinin substantiv (məhiyyət üzrə) təhlili

10. 1951-ci il Konvensiyasının konteksti, habelə tənzimləmə obyektinə və məqsədi nəzərə alınmaqla onun müddəalarına verilən aid mənaya uyğun olaraq,²⁵ 1-ci maddənin A(2) bəndi silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında qaçan şəxslərə şamil olunur. Faktiki olaraq, 1951-ci il Konvensiyasında yer alan qaçqın anlayışına əsasən, dinc dövrdə və ya "müharibə dövründə" təqibdən qaçan şəxslər arasında heç bir fərq qoyulmur. 1-ci maddənin A(2) bəndinin təhlilinin aparılması diqqətin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsasla görə yaranan əsaslı təqib qorxusu anlayışı üzərində cəmləşdirilməsini tələb edir. BMT QAK-ın Təlimatının 164-cü bəndində yer alan "beynəlxalq və ya milli silahlı münaqişələr nəticəsində öz mənşə ölkələrini tərk etməyə məcbur olmuş şəxslər adətən 1951-ci il Konvensiyasına və ya 1967-ci il Protokoluna əsasən qaçqın hesab olunurlar" cümləsi şəxsin təqib qorxusu ilə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslı təqib qorxusu arasında heç bir səbəb-nəticə əlaqəsinin olmadığı halları nəzərdə tutan cümlə kimi başa düşülməlidir.

A. Əsaslı təqib qorxusu

11. Şəxsin həyatına və ya azadlığına təhlükə yaradan hallar və ya insan hüquqlarının digər ciddi pozuntuları 1951-ci il Konvensiyasında yer alan qaçqın anlayışının məqsədləri üçün təqib sayıla bilər.²⁶ Bundan əlavə, zərərin daha yüngül formaları məcmu halında götürüldükdə təqib təşkil edə bilər.²⁷ Ayrı-seçkilik müvafiq şəxs üçün dözülməz və ya əhəmiyyətli dərəcədə zərərli olan situasiyanın yaranmasına gətirib çıxararsa, təqibə bərabər sayıla bilər.²⁸ Eynilə, beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularını təşkil edən hərəkətlər təqib hesab edilə bilər (bu rəhbər prinsiplərin 14 və 15-ci bəndlərinə bax).²⁹ Hər hansı hərəkətin təqib sayılması həm də ərizəçinin fərdi situasiyasından, o cümlədən yaşından, cinsindən, əqidəsindən, sağlamlıq durumundan, hisslərindən və psixoloji xüsusiyyətlərindən asılıdır.³⁰

12. Yuxarıda 11-ci bənddə qeyd edilən standartlar silahlı münaqişə və zorakılıq hallarından qaçan şəxslərin durumuna fərqli şəkildə tətbiq edilməməlidir. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında zərərin təqib hesab edilməsi üçün digər situasiyalarla müqayisədə həmin zərərin ağırlıq və ya ciddilik səviyyəsinin daha yüksək olması tələb olunmur, eləcə də silahlı münaqişə

²⁴ *H.N. İrlandiyanın Ədliyyə, bərabərlik və hüquqi islahatlar nazirinə və Baş prokurora qarşı*, C-604/12, Avropa İttifaqı: Avropa İttifaqı Məhkəməsi, 8 may 2014-cü il, 35-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/5375e84f4.html>. Əlavə himayə meyarlarının birinci növbədə tətbiq edilməsi sığınacaq işləri üzrə ümumavropa sisteminə, Avropa İttifaqı haqqında müqaviləyə və 1951-ci il Konvensiyasına zidd olardı, ona görə ki, məsələn, Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsasla görə təqib qorxusunun əsaslı olub-olmadığının müəyyənəndirilməsinə nisbətən mənşə ölkəsi barədə əldə olan ümumi məlumatlar əsasında münaqişənin və zorakılıqların mövcudluğunu müəyyənəndirmək daha asan vəzifədir və ya daha asan hesab edilir.

²⁵ İcraiyyə Komitəsi, rəy № 103 (LVI), 2005, "c" bəndi.

²⁶ BMT QAK, *Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu əsasında qaçqın statusunun müəyyənəndirilməsi üçün prosedurlara və meyarlara dair təlimat və rəhbər prinsiplər*, dekabr 2011-ci il, HCR/1P/4/ENG/REV. 3, 51-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/4f33c8d92.html>, ("BMTQK-ın Təlimatı").

²⁷ Yenə orada, 53-cü bənd.

²⁸ Yenə orada, 54-cü bənd.

²⁹ BMT QAK, *Beynəlxalq qaçqın hüququnun, beynəlxalq cinayət hüququnun və insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüququn qarşılıqlı surətdə bir-birini tamamlaması mövzusunda ekspert toplantısı: Qısa qənaətlər*, iyul 2011-ci il, 13-21-ci bəndlər ("BMT QAK-ın qısa qənaətləri, Aruşa [Tanzaniya]"), <http://www.refworld.org/docid/4e1729d52.html>.

³⁰ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 52 və 55-ci bəndlər.

və zorakılıq hallarında adətən "gözlənilən" adi rəftara nisbətən ərizəçilərin daha pis rəftara məruz qalmaq-qalmayacağına qiymətləndirilməsi münasib və ya məqsədəuyğun deyil. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının ümumi konteksti şəxsə yetirilən ziyanın təsirini artırma bilər ki, bu da müəyyən hallarda təqibə bərabər sayıla bilər. Uzun müddət davam edən silahlı münaqişə və zorakılıq halları, məsələn, ərizəçilərin fiziki və psixoloji sağlamlığı və ya fərdi inkişafı üçün ciddi surətdə zərərli nəticələr doğura bilər ki, onlar da qiymətləndirilməli və bu zaman həmin nəticələrin xarakteri, şəxsin bioqrafiyası, cəmiyyətdəki mövqeyi, yaşı, cinsi və digər amillər nəzərə alınmalıdır.³¹

13. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları çox zaman insan hüquqlarının ciddi pozuntularının baş verməsi və digər ciddi zərər yetirilməsi hallarını özündə ehtiva edir ki, bu da təqib sayıla bilər. Bu cür təqib aşağıdakıları özündə ehtiva edə, amma tək-cə onlarla məhdudlaşmaya bilər: soyqırım və³² etnik təmizləmə halları;³³ işgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar;³⁴ zorlama və digər seksual zorakılıq formaları;³⁵ uşaqlar da daxil olmaqla insanların zorla döyüşçülər sırasına cəlb edilməsi;³⁶ insanların əsassız olaraq tutulması və həbsdə saxlanması; girov götürülməsi və zorla və ya əsassız olaraq yoxa çıxarılması; və müəyyən vəziyyətlərin, məsələn, bu rəhbər prinsiplərin 18 və 19-cu bəndlərində göstərilən halların nəticəsində baş verən ciddi ziyanın bir çox digər formaları.

Beynəlxalq humanitar hüququn və beynəlxalq cinayət hüququnun araşdırılan məsələyə aidiyyəti

14. Yuxarıda qeyd edilən insan hüquqlarının pozulması və digər ciddi zərər yetirilməsi hallarının çoxu beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə şəraitində və həmin münaqişə ilə əlaqədar törədildikdə hərbi cinayət, mülki əhaliyə qarşı geniş miqyaslı və ya sistemativ hücumların tərkib hissəsi qismində törədildikdə isə həm də insanlıq əleyhinə cinayət sayıla bilər.³⁷ Bu və ya digər formada baş verən və bəzən etnik təmizləmə və ya soyqırım formasını alan deportasiya və məcburi qaydada başqa yerə köçürmə və ya didərgin salma halları beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə şəraitində və həmin münaqişə ilə əlaqədar törədildikdə hərbi cinayət, mülki əhaliyə qarşı geniş miqyaslı və ya sistemativ hücumların tərkib hissəsi qismində törədildikdə isə həm də insanlıq əleyhinə cinayət sayıla bilər.³⁸

³¹ Yenə orada, 43-cü bənd. BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 8: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) və F bəndləri və (və ya) onun 1967-ci il Protokolu əsasında uşaqların sığınacaq üçün müraciətləri*, 22 dekabr 2009-cu il, HCR/GIP/09/08, 10-cu bənd, <http://www.refworld.org/docid/4b2f4f6d2.html>.

³² *Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya* (9 dekabr 1948-ci il), 78 UNTS 277, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ac0.html>. Maddə 6, *Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statusu* (1 iyul 2002-ci il) 2187 UNTS 3 ("BCM-in Roma Statusu"), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3a84.html>.

³³ Etnik təmizləməyə belə anlayış verilir: "bir etnik və ya dini qrup tərəfindən digər etnik və ya dini qrupa mənsub mülki əhalinin müəyyən coğrafi ərazilərdən zorla və qorxutma vasitəsilə qovulmasına yönələn məqsədli siyasət", BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası, *BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 780 (1992) sayılı qətnaməsinə uyğun olaraq təsis edilmiş Ekspertlər Şurasının hesabatı*, 27 may 1994-cü il, s/1994/674, <http://www.refworld.org/docid/582060704.html>.

³⁴ Digərləri ilə yanaşı bu sənədlərə bax: Maddə 7, *Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt* (16 dekabr 1966-cı il), 999 UNTS 171, (ICCPR), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html>; *İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiya* (10 dekabr 1984-cü il), 1465 UNTS 85, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3a94.html>.

³⁵ Bu rəhbər prinsiplərin 26-cı və 27-ci bəndlərinə bax.

³⁶ BMT QAK-ın hərbi xidmətlə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 9-cu mətnaltı qeyd, 35-ci və 37-41-ci bəndlər ("uşaqların qanunsuz olaraq hərbi xidmətə cəlb olunması").

³⁷ BCM-in Roma Statutu, yuxarıda 32-ci mətnaltı qeyd, 7 və 8-ci maddələr.

³⁸ BMT QAK-ın qısa qənaətləri (Aruşa), yuxarıda 29-cu mətnaltı qeyd, 9 və 10-cu bəndlər. Nəzərə alın ki, *Döyüşən ordularda yaralıların və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Cenevrə Konvensiyasının (Birinci Cenevrə Konvensiyası)* 49-cu maddəsinə uyğun olaraq, beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada

15. Qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsinin məqsədləri üçün bu və ya digər hərəkətin 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulan mənada təqib hesab edilməli olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən beynəlxalq humanitar hüququn pozuntuları nəzərə alın, amma həlledici amil olmaya bilər. Ərizəçidən tələb etmək olmaz ki, qərar qəbul edən şəxsin müəyyən bir zərərin təqib təşkil etməsi qənaətinə gəlməsi üçün beynəlxalq humanitar hüququn pozuntusunun və ya beynəlxalq cinayətin törədildiyini sübut etsin.³⁹ Eləcə də beynəlxalq cinayət hüququnda anlayışı verilən və məhkəmə qaydasında təqib olunan insanlıq əleyhinə cinayətlə bağlı meyarlar⁴⁰ qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsinə şamil oluna bilməz. Beynəlxalq cinayət məhkəmələrinin və tribunallarının funksiyaları ilk növbədə cinayət təqibini həyata keçirmək məqsədi ilə əvvəllər törədilmiş zərərli hərəkətləri müəyyənləşdirməklə əlaqədardır və onların mandatı mülki şəxslərin beynəlxalq himayəsini təmin etməkdən ibarət daha geniş humanitar məqsədləri əhatə etmir. Qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsində ciddi surətdə beynəlxalq humanitar hüquqa və beynəlxalq cinayət hüququna istinad etmək 1951-ci il Konvensiyasının beynəlxalq himayə məqsədlərinə xələl gətirə və həyatlarına və ya azadlıqlarına qarşı ciddi təhlükələrlə üzləşən şəxsləri onun təmin etdiyi himayədən məhrum edə bilər.⁴¹ Bundan əlavə, hətta müəyyən hərəkət beynəlxalq humanitar hüquqda və beynəlxalq cinayət hüququnda qadağan olunmasa belə, bu hal bu faktı dəyişmir ki, beynəlxalq qaçqın hüququnun məqsədləri üçün həmin hərəkət təqib təşkil edə bilər.⁴²

İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq normalarda nəzərdə tutulmuş öhdəliklərdən geri çəkilmə hallarının araşdırılan məsələyə aidiyyəti

16. İnsan hüquqlarına dair müvafiq beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısı olan dövlətlər millətin həyatını təhdid edən fəvqəladə hallar zamanı məhdud sayda bəzi insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərindən geri çəkilmə bilirlər.⁴³ Qanuni şəkildə elan olunmuş fəvqəladə vəziyyət

beynəlxalq silahlı münaqişə şəraitində təhlükəsizlik mülahizələrinə və ya mütləq hərbi səbəblərə görə insanların köçürülməsi baş verə bilər, 12 avqust 1949-cu il, 75 UNTS 31, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3694.html>. Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə şəraitinə aid müddəalar üçün bax: Cenevrə Konvensiyalarının II Protokolunun 17-ci maddəsi, yuxarıda 14-cü mətnaltı qeyd.

³⁹ Məsələn, fərqləndirmə niyyətinin olması və cinayətin mülki əhaliyə qarşı iri miqyaslı və ya sistematik hücumların tərkib hissəsi olması tələbi beynəlxalq cinayət hüququnda olsa da, beynəlxalq qaçqın hüququnda belə tələb yoxdur; bax: BMT QAK-ın qısa qənaətləri (Aruşa), yuxarıda 29-cu mətnaltı qeyd, 15-ci bənd.

⁴⁰ BCM-in Roma Statutu, yuxarıda 32-ci mətnaltı qeyd, 7-ci maddənin 1(h) bəndi.

⁴¹ BMT QAK-ın qısa qənaətləri (Aruşa), yuxarıda 29-cu mətnaltı qeyd, 15-ci bənd.

⁴² Belə hərəkət, məsələn, insan hüquqlarının ciddi pozuntusunu təşkil edə bilər. Silahlı münaqişə situasiyalarında insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi dayandırılmır, yalnız öhdəliklərdən geri çəkilmə barədə müddəaların qüvvədə olduğu hallar, məsələn, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (MSHBP) 4-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna təşkil edir, yuxarıda 34-cü mətnaltı qeydə bax. Həmçinin bax: *Nüvə silahı ilə təhdid etmənin və ya onun tətbiqinin qanuniliyinə dair məsləhət rəyi*, I.C.J. Reports 1996, səh. 226, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM), 8 iyul 1996-cı il, 15-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/4b2913d62.html>; *İşğal olunmuş Fələstin ərazisində divarın inşasının hüquqi nəticələrinə dair məsləhət rəyi*, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM), 9 iyul 2004-cü il, 106-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/414ad9a719.html>; və BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi (İHK), *31 [80] saylı ümumi şərh: Paktın iştirakçısı olan dövlətlərin üzərinə qoyulmuş öhdəliyin ümumi hüquqi xarakteri*, 26 may 2004-cü il, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, para. 11, <http://www.refworld.org/docid/478b26ae2.html>. Həmçinin bax: *AF (Suriya)*, [2012] NZIPT 800388, Yeni Zelandiya: İmmiqrasiya və beynəlxalq himayə işləri üzrə məhkəmə, 20 dekabr 2012-ci il, 45-49-cu bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/54c127434.html>.

⁴³ BMT QAK, yuxarıda 34-cü mətnaltı qeyd, maddə 4. Həmçinin bax: BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi (İHK), *29 saylı ümumi şərh: 4-cü maddə: Fəvqəladə vəziyyət zamanı öhdəliklərdən geri çəkilmə*, 31 avqust 2001-ci il, CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 ("İHK-nın 29 saylı ümumi şərh"), <http://www.refworld.org/docid/453883fd1f.html>. Dövlətlər konkret olaraq müəyyən edilmiş hüquqlarla bağlı öhdəliklərindən yalnız fəvqəladə hallarda və yalnız həmin halların tələb etdiyi dərəcədə geri çəkilmə bilirlər və bu geri çəkilmə onların beynəlxalq hüquqda nəzərdə tutulmuş digər öhdəliklərinə uyğun olmalı və ayrı-seçkiliyə əsaslanmamalı və ya onun nəticəsi olmamalıdır. Görülən tədbirlər mütnənasib və müvəqqəti xarakter daşmalı və insan hüquqları üzrə müvafiq qurum öhdəliklərdən geri çəkilmə barədə məlumatlandırılmalıdır. Regional səviyyədə öhdəliklərdən geri çəkilmə barədə müddəalar Avropa

mövcuddursa, məhdudlaşdırıldığı elan edilən hüquqların təmin edilməməsi təqib sayılmaya bilər, bu şərtlə ki, görülən tədbirlər yalnız vəziyyətin zəruri olaraq tələb etdiyi təbirlərdən ibarət olmalıdır.⁴⁴ Bununla belə, bu cür situasiyadan qaçıb qurtulmuş ərizəçinin qaçqın statusu üçün müraciətinə dair qərar verərkən işin bütün halları ümumilikdə qiymətləndirilməlidir. Fövqəladə vəziyyət qanunsuz ola, yaxud vəziyyətin zəruri olaraq tələb etmədiyi təbirləri özündə ehtiva edə, yaxud da məhdudlaşdırılması yolverilməz olan hüquqlara təsir göstərə bilər.

Fərdə və qrupa qarşı yönələn risklər

17. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında ərizəçi təqibin konkret hədəfi olaraq seçilə bilər. Eynilə, belə situasiyalarda bütöv qruplar və ya bütövlükdə əhali təqib riski altında ola bilər və bu cür qrupların hər bir üzvü də risk altına düşə bilər.⁴⁵ Müəyyən icmanın üzvlərinin çoxunun və ya hamısının risk altında olması hər hansı konkret şəxsin sığınacaq müraciətinin etibarlılığına xələl gətirmir.⁴⁶ Belə halda yoxlanılmalı məsələ ondan ibarətdir ki, şəxsin təqib qorxusu əsaslıdır mı? Bəzən silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının bütövlükdə icmaya və ya ümumiyyətlə mülki şəxslərə təsir göstərməsi konkret şəxsin təqib qorxusunun əsaslı xarakter daşmasını nəinki zəiflətmir, əksinə, gücləndirir.⁴⁷

18. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında bütövlükdə icmalar, məsələn, hava bombardmanlarının, kasetli sursatlardan, çəllək bombalarından və ya kimyəvi silahlardan istifadənin, artilleriya və ya snayper atəşlərinin, əldəqayıрма partlayıcı qurğuların, yerdə quraşdırılmış minaların, bombalı avtomobillərin partlayışlarının və ya intiharçı bomba partlayışlarının, yaxud mühasirə taktikalarının təsirinə məruz qala və ya bu cür risk altında ola bilərlər. Sistemik olaraq insanların ərzaq təminatından və ya tibbi yardımdan məhrum edilməsi, su və elektrik təchizatının dayandırılması, əmlakın dağıdılması, yaxud xəstəxanalardan və məktəblərdən hərbi məqsədlər üçün istifadə edilməsi və ya onların qapadılması da bütövlükdə icmalara təsir göstərən insan hüquqlarının və beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularını təşkil edə bilər.⁴⁸ İstər ayrı-ayrılıqda, istərsə də məcmu halında götürülmüş bu cür hərəkətlərə

Şurasının və Amerika Dövlətləri Təşkilatının aşağıdakı konvensiyalarında nəzərdə tutulub: Avropa Şurası, *İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası, 11 və 14 sayılı Protokollar vasitəsilə edilmiş dəyişikliklərlə*, 4 noyabr 1950-ci il, ETS 5, 15-ci maddə (AIHM), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>; və Amerika Dövlətləri Təşkilatı (ADT), *İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası, "San-Xose Paktı"*, Kosta-Rika, 22 noyabr 1969-cu il, 27-ci maddə (İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36510.html>.

⁴⁴ *MS (kopt məzhəbli Misir xristianları) Daxili işlər nazirinə qarşı* məhkəmə işi, [2013] UKUT 00611 (IAC), Birləşmiş Krallıq: Yüksək Məhkəmə (İmmiqrasiya və sığınacaq işləri üzrə palata), 3 dekabr 2013-cü il, 120-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/52a5b86e4.html>.

⁴⁵ Bütövlükdə əhaliyə qarşı yönələn müstəsna dərəcədə yüksək səviyyəli zorakılıqlar nəticəsində yaranan zərər riski Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən digər işlərlə yanaşı bu işlərdə araşdırılıb: *Sufi və Elmi Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizələr № 8319/07 və 11449/07, Avropa Şurası: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 28 iyun 2011-ci il, <http://www.refworld.org/docid/4e09d29d2.html>; *L.M. və başqaları Rusiyaya qarşı*, ərizələr № 40081/14, 40088/14 və 40127/14, Avropa Şurası: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 15 oktyabr 2015-ci il, <http://www.refworld.org/docid/561f770f4.html>.

⁴⁶ BMT QAK, *Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin şərhli*, aprel 2001-ci il, 21-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/3b20a3914.html>.

⁴⁷ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bildirdiyinə görə: "hamıya bəlli olan ümumi risklərlə əlaqədar verilmiş sığınacaq ərizələrinə gəlincə, bu cür riskin mövcudluğu barədə çoxsaylı mənbələrin sərbəst surətdə yayılan məlumatları varsa, ölkədən çıxarılmaya aid işlərdə Konvensiyanın 2-ci və 3-cü maddələri əsasında dövlətlərin üzərinə düşən öhdəliklər dövlət orqanlarının həmin riski öz təşəbbüsləri əsasında qiymətləndirmələrinə səbəb ola bilər"; bax: *F.G. İsveçə qarşı*, ərizə № 43611/11, Avropa Şurası, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 23 mart 2016-cı il, 126-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/56fd485a4.html>.

⁴⁸ Münaqişənin şiddətliliyinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq meyarlar Birləşmiş Krallığın Sığınacaq və immiqrasiya işləri üzrə məhkəməsi (İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya orqanı) tərəfindən aşağıdakı məhkəmə işində ifadə edilib: *Somalidən olan AM və AM Daxili işlər nazirinə qarşı (Silahlı münaqişə: risk kateqoriyaları)*, [2008] UKAIT 00091, Birləşmiş Krallıq: Sığınacaq və immiqrasiya işləri üzrə məhkəmə (İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya orqanı), 27 yanvar 2009-cu il, <http://www.refworld.org/docid/4934f7542.html>; və həmin meyarlar

məruz qalma 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndində nəzərdə tutulan mənada təqib sayıla bilər.

19. Həmçinin silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının həm birbaşa, həm də dolaylı nəticələri, o cümlədən uzunmüddətli nəticələri, məsələn, həyati əhəmiyyətli infrastrukturun dağıdılması, qeyri-sabitlik və hədsiz dərəcədə yoxsulluq təqib təşkil edə bilər. Daha konkret desək, silahlı münaqişə və zorakılıq halları qanunun aliliyi prinsipinə, habelə dövlət strukturlarına və ictimai strukturlara və həyati təminat sistemlərinə ciddi təsir göstərə bilər. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları dövlət qurumlarının və xidmətlərinin, siyasi təsisatların, polis və ədliyyə sistemlərinin tam və ya qismən sıradan çıxmasına səbəb ola bilər. Su, elektrik təchizatı və sanitariya xidmətləri kimi həyati əhəmiyyətli xidmətlərin işi pozula bilər. Nəticədə həm də cinayətkarlıq səviyyəsinin artması; talançılıq və korrupsiya; ərzaq təhlükəsizliyinin olmaması, yetərinə qidalanmama və ya aclıq keçirmə; təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının məhdudlaşması; ciddi iqtisadi tənəzzül, yaşayış vasitələrinin məhv olması və yoxsulluq halları baş verə bilər. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının istər ayrı-ayrılıqda, istərsə də məcmu halında götürülmüş bu nəticələri təqib hesab edilmək üçün və əsaslı təqib qorxusunun yaranması üçün kifayət qədər ciddi ola bilər. Eyni sözlər təqib riskinin qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən yaradıldığı hallara da aiddir (bu rəhbər prinsiplərin 28-30-cu bəndlərinə bax).

20. Nəzərə alınmalı olan digər amillər sırasına bir və ya daha artıq qrupa qarşı dözümsüzlük mühiti yarada və ya belə mühitin yaranmasına şərait yarada bilən, habelə təqib riskinə zəmin yarada və ya bu cür riskə gətirib çıxara bilən təbliğat daxildir.⁴⁹

Riskin dərəcəsi

21. Şəxsin öz mənşə ölkəsində qalmaqda davam etməsinin dözülməz hala gəldiyi və ya gələ biləcəyi ağlabatan dərəcədə müəyyən edilərsə, onun təqib qorxusu əsaslı sayılır.⁵⁰ Bu, məsələn, qətlə yetirilmiş, yaralanmış və ya didərgin düşmüş şəxslərin sayı əsasında ehtimalların qurumasını deyil,⁵¹ kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının ərizəçinin situasiyası baxımından qiymətləndirilərək təhlil olunmasını tələb edir (bu rəhbər prinsiplərin faktların müəyyən edilməsi barəsindəki 89-92-ci bəndlərinə bax).

Riskin fərqləndirilməsinin yolverilməzliyi

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən aşağıdakı məhkəmə işlərində təkrarən ifadə edilib: *Sufi və Elmi Birləşmiş Krallığa qarşı*, yuxarıda 45-ci mətnaltı qeyd, 241-ci bənd; və *L.M. və başqaları Rusiyaya qarşı*, yuxarıda 45-ci mətnaltı qeyd, 121-ci bənd.

⁴⁹ Məsələn, 1994-cü ildə Ruandada tutsi qəbiləsinin qadınları xutu qəbiləsinin nəzarətində olan kütləvi informasiya vasitələrində "düşmənin cəlbedici nümayəndələri" kimi təsvir edilmişdilər və bununla da "açıq-aydın tutsi qadınlarına qarşı seksual hücumlara zəmin yaradılmışdı ki, bu da həmin qadınların hansı rolu oynaya biləcəyi barədə qeyd edilənlərin öncədən proqnozlaşdırıla bilən nəticəsi idi"; bax: *Prokuror Ferdinand Nahimana, Cin-Bosko Barayaqvizaya və Hassan Ngezeyə qarşı (höküm və cəza)*, ICTR-99-52-T, Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı (RBCT), 3 dekabr 20103-cü il, 1079-cu bənd, <http://www.refworld.org/docid/404468bc2.html>.

⁵⁰ BMT QAK-ın təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 42-ci bənd.

⁵¹ *İmmiqrasiya və Naturalizasiya Xidməti Kardosa-Fonsekaya qarşı*, 480 U.S. 421; 107 S. Ct. 1207; 94 L. Ed. 2d 434; 55 U.S.L.W. 4313, Birləşmiş Ştatların Ali Məhkəməsi, 9 mart 1987-ci il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b68d10.html>; bu işdə aparılmış hesablamaları rədd edərək hakim Stivens bu qənaətə gəldi ki: "Ali Komissarın Birləşmiş Millətlər Təşkilatının standartı ilə bağlı təhlili Protokolda yer alan anlayışın mənşəyi barədə bizim araşdırmamızın nəticəsinə, eləcə də bu məsələni araşdırmış bir çox alimlərin gəldiyi qənaətə uyğundur. Sadəcə olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müəyyən etdiyi anlayış qətiyyənlə belə qənaətə gəlməyə əsas vermir ki, ərizəçinin güllələnməsi, işgəncəyə məruz qalması və ya digər formada təqib olunması ehtimalı yalnız 10% olduğuna görə onun qeyd edilən hadisənin baş verəcəyi ilə bağlı qorxusu "əsaslı qorxu" sayıla bilməz".

22. Bu rəhbər prinsiplərin 17-ci bəndində qeyd edildiyi kimi, şəxsin bir çox digərləri ilə birlikdə və onlarla oxşar və ya eyni dərəcədə təqibə məruz qalma qorxusu əsaslı ola bilər.⁵² Silahlı münaqişə və zorakılıq halından qaçmış şəxsin oxşar vəziyyətdə olan digər şəxslərdən daha artıq dərəcədə risk altında olduğunu sübut etməsini (bəzən bunu "fərqləndirici meyarın" yoxlanması adlandırılır) tələb etmək olmaz.⁵³ Eləcə də təqib qorxusunun əsaslılığını müəyyənləşdirmək üçün silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında risk dərəcəsinin digər situasiyalarla müqayisədə daha artıq olması tələb olunmur.

23. Bundan başqa, bəzi məhkəmələr risk (yəni əsaslı təqib qorxusu) ilə təqibin əsasları (yəni Konvensiyada nəzərdə tutulan bir və ya daha artıq əsaslar) arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin tələb olunduğunu vurğulamaq üçün "fərqli risk" meyarına istinad edirlər. Lakin bu, risk elementi ilə səbəb-nəticə tələbinin birləşdirilməsinə gətirib çıxara bilər ki (bu məsələyə bu rəhbər prinsiplərin 32 və 33-cü bəndlərində toxunulur), bu da 1951-ci il Konvensiyasındakı qaçqın anlayışının düzgün tətbiqinə uyğun deyil.⁵⁴

Riskin gələcək perspektiv baxımından qiymətləndirilməsi

24. 1951-ci il Konvensiyası qərarın qəbul edildiyi anda öz mənşə ölkəsində təqib riski altında olanların himayəsini təmin edir və onların artıq təqibə məruz qalmaları və ya hələ məruz qalmamaları əhəmiyyət daşıyır. Şəxsin təqibə məruz qalma qorxusunun əsaslı olub-olmadığı barədə qərar verilməsi işə aidiyyəti olan bütün faktların gələcək perspektiv baxımından qiymətləndirilməsini tələb edir (bu rəhbər prinsiplərin 89-92-ci bəndlərinə bax). Əgər vəziyyətdə müvafiq dəyişiklik baş verməyibsə, hesab edilməlidir ki, əvvəllər təqibə məruz qalmış şəxslərin təqibə məruz qalması riski davam etməkdədir.⁵⁵

25. Riski qiymətləndirərkən müasir silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının çoxunun dəyişkən xarakterini nəzərə almaq önəmlidir. Zorakılıq səviyyəsinin və ya ərazi və əhali üzərində nəzarətə sahib olma dərəcəsinin dəyişməsi silahlı münaqişə və zorakılıq situasiyalarında adi haldır. Məsələn, hətta qərar qəbul edildiyi anda zorakılıq səviyyəsi nisbətən aşağı olsa belə, zaman keçdikcə silahlı münaqişə və zorakılıq halında dəyişiklik baş verə və riskin dərəcəsi təqib qorxusunun əsaslı olduğunu müəyyən etməyə imkan verən səviyyəyədək yüksələ bilər. Hər hansı anda zorakılığın səviyyəsinin aşağı olmasının müəyyən səbəbləri ola bilər, məsələn, ola bilər ki, tərəflər qüvvələrini yenidən qruplaşdırır və ya strategiyalarını yenidən müəyyənləşdirirlər və ya müvəqqəti atəşkəs barədə razılıq əldə edilib. Eynilə, hətta ölkənin müəyyən bir hissəsində zorakılıqlar hələ baş qaldırmasa belə, ərizəçinin mənşə ölkəsindəki silahlı münaqişə və zorakılıq halının ümumi kontekstini və tarixçəsini, zorakılıqların yayılma trayektoriyasını və coğrafi istiqamətini, qüvvələr nisbətinin dinamikasını və digər şərtləri nəzərə almaqla zorakılıqların həmin yerlərə yayılacağını öncədən görmək mümkün ola bilər. Döyüş əməliyyatlarının müvəqqəti olaraq dayandırılmasına baxmayaraq əvvəlki zorakılıqlar təqib səviyyəsində arta bilər və onların diqqətlə qiymətləndirilməsi tələb olunur. Bundan əlavə, sülh və hərbiçilərin tərxis

⁵² *Suracnarain və başqaları Vətəndaşlıq və immiqrasiya məsələləri üzrə nazirə qarşı*, 2008 FC 1165, Kanada: Federal Məhkəmə, 16 oktyabr 2008-ci il, 17-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/497f3bdc2.html>.

⁵³ *İmmiqrasiya və multikulturalizm məsələləri üzrə nazir Hacı İbrahimə qarşı*, [2000] HCA 55, Avstraliya: Yüksək Məhkəmə, 26 oktyabr 2000-ci il, <http://www.refworld.org/docid/3deb737f7.html>, 66 və 70-ci bəndlər. "Fərqləndirici meyarın" yoxlanması məsələsi Bervikdən olan hakim lord Lloyd tərəfindən *R. Daxili işlər nazirinə qarşı (Adanın ərizəsi əsasında)* məhkəmə işində nəzərdən keçirildi, CO/872/98, Birləşmiş Krallıq: Lordlar Palatası (məhkəmə komitəsi), 2 aprel 1998-ci il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b6c914.html>. Həmçinin bax: *Somalidən olan AM və AM Daxili işlər nazirinə qarşı (Silahlı münaqişə: risk kateqoriyaları)*, yuxarıda 48-ci mətnaltı qeyd, 72-ci bənd.

⁵⁴ *Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya şikayəti № 71462/99, Tamil və Şri-Lanka Demokratik Sosialist Respublikasının vətəndaşı Yeni Zelandiya İmmiqrasiya Xidmətinin qaçqın statusu üzrə şöbəsinə qarşı*, 71462/99, Yeni Zelandiya: Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya orqanı, 27 sentyabr 1999-cu il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b73cc.html>.

⁵⁵ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 45-ci bənd.

olunması barədə sazişlər hakimiyyət boşluğunun yeni silahlı subyektlər tərəfindən doldurulmasına və ya tərksilah edilməyən və cəmiyyətə yenidən inteqrasiya olunmayan keçmiş döyüşçülərdən ibarət qrupların formalaşmasına gətirib çıxara bilər. Bu həm də mənşə ölkəsi daxilində bu və ya digər yerlərdə baş verən dəyişikliklərə reaksiya olaraq davamlı surətdə ətraflı təhlil aparılmasını tələb edir.

Seksual təqib və cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqib

26. Seksual zorakılıq və cinsi mənsubiyyətə əsaslanan (gender əsaslı) zorakılıq, o cümlədən zorlama, insan alveri, seksual köləlik, nikah daxilində köləlik, məcburi nikah bir çox silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında geniş yayılmış təqib formalarıdır.⁵⁶ Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında qadınları və qızları, habelə kişiləri və (və ya) oğlanları qurbana çevirməklə seksual zorakılıqdan və cinsi mənsubiyyətə əsaslanan zorakılıqdan rəqibi sarsıtmaq və zəiflətmək məqsədi ilə qanunsuz və cinayətkar taktika, strategiya və ya siyasət kimi istifadə edilə bilər.⁵⁷ Konkret hüquqpozanın motivlərindən asılı olmayaraq, seksual zorakılıq və cinsi mənsubiyyətə əsaslanan zorakılıq daha geniş əhatəli məqsədləri həyata keçirmək üçün bilərəkdən mülki əhalini alçaltmağa, təhqir etməyə, qorxuya salmağa və ya məhv etməyə yönələn hərbi və ya siyasi strategiyanın tərkib hissəsini təşkil edə bilər, yaxud bu cür zorakılığın kökündə cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar və ya digər formalarda ayrı-seçkilik dayana bilər ki, bu da onu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsasla əlaqələndirmək üçün əsas təşkil edə bilər.⁵⁸

27. Seksual zorakılığın və cinsi mənsubiyyətə əsaslanan zorakılığın, işgəncələrin, bədənə xəsarət yetirən və psixoloji zədəyə səbəb olan digər hərəkətlərin qurbanlarının çoxunun məruz qaldığı ziyan ilkin zorakılıq aktının törədilməsindən və silahlı münaqişə və zorakılıq halının başa çatmasından sonra uzun müddət davam edə bilər. Onlar zərərin təkrarlanması riski altında ola bilərlər⁵⁹ və (və ya) onların başına gələnlərin psixoloji nəticələri özü-özlüyündə təqibə bərabər

⁵⁶ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 1: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndinin və (və ya) 1967-ci il Protokolunun kontekstində cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqib*, 7 may 2002-ci il, HCR/GIP/02/01, 9-cu bənd ("BMT QAK-ın cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqiblə bağlı rəhbər prinsipləri"), <http://www.refworld.org/docid/3d36f1c64.html>. BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 9: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndinin və (və ya) 1967-ci il Protokolunun kontekstində seksual oriyentasiya və (və ya) cinsi identiklik əsasında qaçqın statusu üçün müraziətlər*, 23 oktyabr 2003-cü il, HCR/GIP/12/01, 20-ci bənd ("BMT QAK-ın seksual oriyentasiya və (və ya) cinsi identikliklə bağlı rəhbər prinsipləri"), <http://www.refworld.org/docid/50348afc2.html>. Məsələn, aşağıdakı məhkəmə işində bu qənaətə gəldi ki, zorlama insan hüquqlarının ciddi pozuntusu olmaqla təqib təşkil edir: *Burundidən olan SS Daxili işlər nazirinə qarşı (Adan – Seksual zorakılıq – BMT QAK-ın məktubu)*, CG [2004] UKIAT 00290, Birləşmiş Krallıq: Sığınacaq və immiqrasiya işləri üzrə məhkəmə (İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya şurası), 29 oktyabr 2004-cü il, 16-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/46836b180.html>. BMT-nin Baş katibi, *Münaqişə şəraitində seksual zorakılıq: Baş katibin məruzəsi*, 14 mart 2013-cü il, A/67/792-S/2013/149 ("BMT-nin Baş katibinin münaqişə şəraitində seksual zorakılıqla bağlı məruzəsi"), <http://www.refworld.org/docid/5167bd0f4.html>.

⁵⁷ Misal üçün bax: *Prokuror İssa Hassan Sesaya, Morris Kallona və Avqustin Qbaoya qarşı (Birləşmiş İnqilab Cəbhəsinin üzvü olan müttəhimlər)*, iş № SCSL-04-15-T, Syerra-Leone üzrə xüsusi məhkəmə, 2 mart 2009-cu il, 1347-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/49b102762.html>. *Şikayətçi B-nin (FC) işi (2002). Regina Xüsusi münsifə qarşı (Hoksanın ərizəsi əsasında) (FC)*, [2005] UKHL 19, Birləşmiş Krallıq: Lordlar Palatası (məhkəmə komitəsi), 10 mart 2005-ci il, 30-cu bənd, <http://www.refworld.org/docid/423ec7784.html>. Təhlükəsizlik Şurası, *Təhlükəsizlik Şurasının [silahlı münaqişə şəraitində seksual zorakılığa dair] 2106 (2013) sayılı qətnaməsi*, 24 iyun 2013-cü il, S/RES/2106 (2013), 1-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/51d6b5e64.html>.

⁵⁸ BMT QAK-ın Keyptaunda keçirilmiş dəyirmi masa müzakirələrinin qısa qənaətləri, yuxarıda 3-cü mətnaltı qeyd, 25 və 26-cı bəndlər. BMT-nin Baş katibinin münaqişə şəraitində seksual zorakılıqla bağlı məruzəsi, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 5-ci bənd.

⁵⁹ *A-T-nin işi*, 25 I&N Dec. 4 (BIA 2009), Birləşmiş Ştatların İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya şurası, 4 iyun 2009-cu il, <http://www.refworld.org/docid/4a293b4a2.html>. *Ba Y-yə qarşı, Diallo Milli təhlükəsizlik nazirinə qarşı*, 529 F.3d 99, 103 (2d Cir. 2008), ABŞ-ın İkinci dairə üzrə apellyasiya məhkəməsi, 11 iyun 2008-ci il, <http://www.refworld.org/docid/48d8a32c2.html>.

sayıla bilər,⁶⁰ bu sözlər xüsusən o hallara aiddir ki, insanların məruz qaldığı müəyyən ciddi ziyan, hətta onların gələcəkdə növbəti ziyana məruz qalması riski olmadıqda belə, mənşə ölkəsinə qayıdışı onlar üçün dözülməz hala çevirir.⁶¹

Təqibi həyata keçirən subyektlər

28. Silahlı münaqişə və zorakılıq halında təqibi dövlət və ya qeyri-dövlət subyektləri, eləcə də silahlı münaqişə və zorakılıq halında iştirak edən bir və ya bir neçə tərəf həyata keçirə bilər.⁶² Belə situasiyalarda bu və ya digər tərəfin, yaxud bütün tərəflərin hərəkətləri nəticəsində ziyana məruz qalma riski altında olan şəxslər qaçqın statusu ilə təmin edilə bilərlər. Təqibi həyata keçirən subyektlər sırasına dövlətin silahlı qüvvələrini, hüquq mühafizə orqanlarını və ya təhlükəsizlik qüvvələrini, yaxud digər dövlət orqanlarını, yaxud da hərəkətlərinə görə dövlətin məsuliyyət daşdığı və ya hərəkətləri dövlətin adına yazıla bilən qrupları və ya şəxsləri aid etmək olar.⁶³ Dövlət "qeyri-dövlət subyektləri" deyilən qüvvələrin fəaliyyətlərinə imkan yarada, istiqamət verə, nəzarət edə, dəstək verə və ya dözümlüləklə yanaşa bilər ki, bunun da nəticəsində onların hərəkətləri müəyyən hallarda dövlətin adına yazıla bilər.⁶⁴ Təqibi həyata keçirən subyektlər sırasına yarımhərbi qruplar, könüllü silahlı dəstələr, qiyamçılar, banditlər, piratlar, cinayətkar dəstələr və ya təşkilatlar,⁶⁵ terror təşkilatları, özəl hərbi və ya təhlükəsizlik şirkətləri, yaxud silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında iştirak edən digər qruplar və ya fərdlər kimi qeyri-dövlət subyektləri də daxildir. Bu subyektlərin təhlili zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, onların xarakteri dəyişə və beləliklə onları bu kateqoriyaların birindən digərinə keçirmək lazım gələ bilər, yaxud onların hər hansı kateqoriyaya aid edilməsi mümkünsüz ola bilər. Qeyri-dövlət subyektlərinə həmçinin qonşular, ailə üzvləri və digər şəxslər də aid edilə bilər.

29. Bir çox silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında dövlət və qeyri-dövlət subyektləri arasında dəqiq bölgü aparmaq heç də həmişə mümkün olmur, belə ki, bəzən güclər nisbəti dəyişir, situasiyalar bir-birinə qarışır və müttəfiqlik alyansları da dəyişir, yaxud qeyri-dövlət subyektləri korrupsiyaya uğramış dövlət qurumlarına və (və ya) hüquq mühafizə orqanlarına və ya dövlətin silahlı qüvvələrinə nüfuz edirlər.⁶⁶ Məsələn, dövlət çevrilişi cəhdi, çevriliş prosesinin davam etməsi və ya uğurla başa çatması zamanı yaranan qeyri-müəyyənlik də yuxarıdakı kateqoriyaların fərqləndirilməsini çətinləşdirir. Bununla belə, zərərin kimdən gələcəyini dəqiq

⁶⁰ *Şikayətçi B-nin (FC) işi (2002). Regina Xüsusi münsifə qarşı (Hoksanın ərizəsi əsasında) (FC)*, yuxarıda 57-ci mətnaltı qeyd, 36-cı bənd: bu işdə Riçmondan olan baronessa Heyl hesab etdi ki: "xüsusi qəddarlıqla və alçalıcı tərzdə zorlanma kimi qəddar rəftara məruz qalması səbəbindən şəxsin öz icması tərəfindən "rüsəyçilik çirkəbinə bulaşmış" hesab edilməklə təhqir olunması və alçaldılması ... məcmu halında götürüldükdə insan ləyaqətinə hörmətsizliyin bir növüdür ... və tam əsasla təqib hesab edilə bilər".

⁶¹ *Y-T-L-in işi*, 23 I&N Dec. 601 (BIA 2003), Birləşmiş Ştatların İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya şurası, 22 may 2003-cü il, s. 607, <http://www.refworld.org/docid/40449fa94.html>. *Xədicə Məhəmməd Alberto R. Qonzalesə və baş prokurora qarşı; Xədicə Əhməd Məhəmməd Alberto R. Qonzalesə və baş prokurora qarşı*, A79-257-632; 03-72265; 03-70803, ABŞ-ın Doqquzuncu dairə üzrə apellyasiya məhkəməsi, 10 mart 2005-ci il, s. 3085-3086, <http://www.refworld.org/docid/423811c04.html>. BMT QAK, *Zeynəb Ester Fornanın (şikayətçi) Daxili işlər nazirinə (cavabdeh) qarşı işi üzrə Lordlar Palatasındakı məhkəmə icraatına BMT QAK-ın üçüncü tərəf qismində qatılması*, 14 iyun 2006-cı il, 24.2-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/45631a0f4.html>.

⁶² BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 65-ci bənd.

⁶³ Beynəlxalq Hüquq Komissiyası, *Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd hərəkətlərə görə məsuliyyətinə dair maddələr layihəsi*, noyabr 2001-ci il, Əlavə № 10 (A/56/10), fəsil IV.E.1, maddələr 4-7 və 11, <http://www.refworld.org/docid/3ddb8f804.html>. Adı çəkilən Maddələr layihəsinin 10-cu maddəsinə uyğun olaraq, qiyamçı hərəkət və ya digər hərəkət yeni iqtidar hökumətinə çevrildikdə və ya artıq mövcud olan dövlətin ərazisinin bir hissəsində və ya həmin dövlətin idarəçiliyi altında olan ərazidə yeni dövlət yaratmağa nail olduqda, onun etdiyi hərəkətlər beynəlxalq hüquqa əsasən dövlətin etdiyi hərəkətlər hesab olunur.

⁶⁴ Yenə orada, 8 və 9-cu maddələr. BMT QAK-ın hərbi xidmətlə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 9-cu mətnaltı qeyd bax, 42-ci bənd.

⁶⁵ BMT QAK-ın mütəşəkkil dəstələrlə bağlı təlimatı, yuxarıda 12-ci mətnaltı qeyd, 4-cü bənd.

⁶⁶ Misal üçün bax: BMT QAK, *"Mənşə ölkəsi" silsilə nəşrləri: Qvatemala: Məlumat sənədi*, oktyabr 2013-cü il, RBA/COI/GUA/13/01, s. 11, <http://www.refworld.org/docid/53832fe84.html>.

müəyyənləşdirmək həlledici əhəmiyyət daşımır, belə ki, təhlükənin mövcudluğunun müəyyənləşdirilməsi təqib qorxusunun əsaslı olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün yetərlidir.

30. Qeyri-dövlət subyektlərinin və ya hansı kateqoriyaya aid olduğu müəyyənləşdirilməyən subyektlərin nəzərdən keçirildiyi hallarda dövlətin təqibə qarşı müdafiəni nə dərəcədə təmin etmək iqtidarında və (və ya) istəyində olduğunu araşdırmaq zəruridir.⁶⁷ Silahlı münaqişə və zorakılıq halının detalları əhəmiyyət kəsb edə bilər, belə ki, dövlətin zorakılıqların təsirinə məruz qalan əhalini himayə etmək imkanları məhdud ola bilər, məsələn, onun ərazisi və əhalisi üzərində nəzarəti itirdiyi, yaxud bu cür nəzarətin dəyişkən və ya qeyri-müəyyən xarakter daşdığı hallar buna misal ola bilər. Belə situasiyalarda dövlətin özü əhalini himayə etmək imkanlarını genişləndirmək istəyində olmaya da bilər.

"Sur place" qaçqınlar

31. Əsaslı təqib qorxusu ərizəçinin öz mənşə ölkəsini tərk etməsindən sonra da yarana bilər, bu hal ərizəçinin orada olmadığı müddətdə mənşə ölkəsində yaranmış vəziyyətin və (və ya) mənşə ölkəsini tərk etdikdən sonra ərizəçinin özünün hərəkətlərinin nəticəsində baş verə bilər ki, bununla da ərizəçi *"sur place"* qaçqına çevrilə bilər.⁶⁸ [Qeyd: *"sur place qaçqın"* termini beynəlxalq terminologiyada "olduğu yerdə qaçqın" kimi tərcümə olunur. Bu termin öz ölkəsini tərk etmiş elə şəxsi nəzərdə tutur ki, onun durumu əvvəlcə qaçqın meyarlarına cavab vermir, lakin sonradan, yəni başqa ölkəyə gəldikdən sonra öz ölkəsində vəziyyətin dəyişməsi nəticəsində həmin meyarlara cavab vermiş olur]. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə əlaqədar qaçqın statusu üçün müraciətlər kontekstində şəxsin *"sur place"* qaçqına çevrilməsinə, məsələn, aşağıdakı hallar səbəb ola bilər: mənşə ölkəsində silahlı münaqişə və zorakılıq halının meydana çıxması, öncə mövcud olan, amma gizli vəziyyətdə olan silahlı münaqişə və zorakılıq halının şiddətlənməsi,⁶⁹ yaxud şəxsin silahlı münaqişə və zorakılıq halına etirazını bildirməsi və ya onun əleyhinə mövqə tutması.

B. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsaslarla "əlaqədar" təqib qorxusu

Konvensiyadakı "əsaslarla əlaqədar" təqib qorxusu (səbəb-nəticə əlaqəsi)

32. Təqibi həyata keçirənin niyyəti və ya motivi təqib qorxusu ilə 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş əsas arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsində əhəmiyyət kəsb edən amil ola bilər. Bununla belə, təqibi həyata keçirənin niyyəti və ya motivi zəruri və ya həlledici amil deyil, ilk növbədə ona görə ki, çox zaman onu müəyyənləşdirmək çətin olur,⁷⁰ silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında isə onu müəyyənləşdirmək xüsusilə çətindir. Səbəb-nəticə əlaqəsini həmçinin təqibi həyata keçirənin müharibə strategiyası, taktikası, vasitələri və metodları əsasında, dövlətin himayəni təmin etmək iqtidarında və ya istəyində olmaması əsasında, yaxud da silahlı münaqişə və zorakılıq halının nəticəsi (nəticələri) əsasında müəyyənləşdirmək olar. Qərar qəbul edənlərin rəhbər tutmalı olduğu sual bundan ibarətdir: bütövlükdə ölkədəki vəziyyət kontekstində şəxsin qorxusunun əsasını təşkil edən səbəblərin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsasla əlaqəsi varmı?⁷¹

⁶⁷ BMT QAK-ın hərbi xidmətlə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 9-cu mətnaltı qeydə bax, 43-cü bənd.

⁶⁸ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeydə bax, 94-96-cı bəndlər.

⁶⁹ Məsələn, 1980-1985-ci illərdə Cənubi Afrika Respublikasında olan mozambiklilər *"sur place"* qaçqın hesab oluna bilərlər; bax: *Cənubi Afrika Respublikası, Pasport nəzarətinə dair 1994-cü il tarixli 20 sayılı təlimat – Cənubi Afrika Respublikasındakı mozambiklilərin qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsinə dair rəhbər prinsiplər*, 1994-cü il, [rəhbər prinsiplərin] 5-ci bəndi, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b5082c.html>.

⁷⁰ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 66-cı bənd. BMT QAK-ın hərbi xidmətlə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 9-cu mətnaltı qeyd, 48-ci bənd.

⁷¹ *Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya şikayəti № 72635/01*, 72635/01, Yeni Zelandiya: Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya orqanı, 6 sentyabr 2002-ci il, 168-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/402a6ae14.html>. C.K.

33. İnsanların irqi, etnik, dini, siyasi, cinsi və ya sosial qrup mənsubiyyəti əsasında fərqləndirilməsi silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının əsasını, motivlərini, hərəkətverici və (və ya) idarəedici qüvvəsini təşkil edə bilər, yaxud insanlar bu amillərin əsasında həmin situasiyaların təsirinə məruz qala bilər. Faktiki olaraq, fərqləndirmə aparmadan törədilən hərəkətlər (yəni təqibi həyata keçirənin hərəkətlərinin hər hansı konkret şəxsə qarşı yönəlməməsi)⁷² əslində silahlı münaqişə və zorakılıq situasiyasında tərəflərdən hər hansı birinin tərəfdarı olan və ya tərəfdarı hesab edilən sakinlərin yaşadığı bütöv icmalara və ya ərazilərə qarşı yönələ bilər. Müasir silahlı münaqişə və zorakılıq hallarını xarakterizə edən zorakılıqların bu və ya digər formada konkret əhali qrupuna qarşı yönəlməməsinə və ya konkret əhali qrupuna qeyri-mütənasib təsir göstərməməsinə nadir hallarda təsadüf edilir ki, bu da Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsaslarla səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Silahlı münaqişənin və zorakılıq situasiyasının iştirakçısı olan tərəflər çox zaman müəyyən iştirakçının tərəfində olan, yaxud onunla əlaqəli olduğu hesab edilən və ya güman edilən şəxslərin dairəsini genişləndirilmiş şəkildə götürürlər və buraya çoxlu sayda müxtəlif insanlar, o cümlədən döyüşçülərin ailə üzvləri, eləcə də eyni dinə və etnik qrupa mənsub olan və ya müəyyən rayonda, kənddə və ya şəhərdə yaşayan insanlar daxil edilə bilər. Şəxsin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsasa görə təqib olunması, bir qayda olaraq, onun ailə, icma, coğrafi və ya digər bağlılıq əlaqələri əsasında, yəni qrup mənsubiyyətinə görə baş verə bilər.⁷³

Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslar

34. Təqib qorxusunun bir çox müxtəlif səbəbləri ola bilər. Təqib Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq əsaslarla əlaqədar ola bilər. Bu əsaslar bir-birini istisna etmir və tez-tez üst-üstə düşür.⁷⁴ Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsasin şəxsin təqib qorxusunun əsas və ya yeganə səbəbi olması vacib deyil, belə ki, o, yardımçı faktor da ola bilər.

35. Bir qayda olaraq silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının əsasını və ya hərəkətverici qüvvəsini müxtəlif motivlər təşkil edir, yaxud həmin situasiyaların təsirinə müxtəlif qruplar məruz qalır. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları, bir qayda olaraq, etnik, dini, sosial və siyasi komponentləri özündə ehtiva edir və adətən iştirakçı tərəflər etnik, dini və ya sosial mənsubiyyət amilindən çıxış edir və siyasi və (və ya) dini məqsədlər güdürlər (və ya bu cür məqsədlər güddükləri güman edilir).

36. Hətta silahlı münaqişə və zorakılıq halları nəticəsində baş verən və ya belə situasiyalarda üstünlük təşkil edən zorakılıqların və ya digər zərərli davranışın arxasında dayanan motivlər və hərəkətverici qüvvələr ilk baxışda cinayət xarakterli və ya mənfəət əldə etməyə yönələn motivlər və hərəkətverici qüvvələr kimi görünə bilər belə, bir qayda olaraq, onlar Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslarla əlaqəli olurlar.⁷⁵ Məsələn, silahlı qruplar etnik, dini və ya siyasi münaqişəni

Hatavey və M. Foster, *Qaçqın statusuna dair hüquq normaları* (Kembridj Universitetinin nəşriyyatı, 2014), s. 376-379.

⁷² *Elqafari Ədliyyə nazirinə qarşı məhkəmə işi*, yuxarıda 17-ci mətnaltı qeyd, 34-cü bənd.

⁷³ BMT QAK, *Suriya Ərəb Respublikasını xilas olmaq üçün tərkcə etmiş insanların beynəlxalq himayəsi ilə bağlı mülahizələr, Yenilənmiş versiya IV*, noyabr 2015-ci il, 17-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/5641ef894.html>. 122 129 sayılı məhkəmə qərarı, 122 129, *Belçika: Əcnəbilərin şikayətlərinə baxılması üzrə şura*, 4 aprel 2014-cü il (qərar holland dilindədir, titullar və rəqəslərdə ingiliscə qeydlər verilib), <http://www.refworld.org/docid/582068524.html>.

⁷⁴ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 67-ci bənd.

⁷⁵ *Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya şikayəti № 76289*, Yeni Zelandiya: Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya orqanı, № 76289, 8 may 2009-cu il, 43-cü bənd, <http://www.refworld.org/docid/4a2e2a5e2.html>. *Emiliya Del Sokorro Qutyerres Qomes Daxili işlər nazirinə qarşı*, 00/TH/02257, Birləşmiş Krallıq: Sığınacaq və immiqrasiya işləri üzrə məhkəmə (İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya orqanı), 24 noyabr 2000-ci il, bəndlər: 43, 44, 50, 51 və 73(XI), <http://www.refworld.org/docid/40487df64.html>. *Osorio İmmiqrasiya və Naturalizasiya Xidmətinə qarşı*, 18

maliyyələşdirmək üçün cinayət yönümlü müəssisələr yarada bilərlər, yaxud mütəşəkkil dəstələrin və ya digər silahlı qrupların, o cümlədən, məsələn, əsas məqsədi mənfəət əldə etmək olan narkokartellərin zorakılıqlarında məqsəd qrupun cəmiyyətdəki dayaqlarının möhkəmləndirilməsi və ya genişləndirilməsi ola bilər ki, bu da zorakılığı siyasi motivlərdən qaynaqlanan zorakılıq kimi xarakterizə etməyə imkan yaradır.⁷⁶ Ayrı-ayrı şəxslərin, eləcə də bütöv ərazilərin və əhalinin hədəfə alınması çox zaman etnik, dini və (və ya) siyasi məqsədlər daşıyır və ya bu amillərlə əlaqəli olur.

37. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının iştirakçısı olan tərəflərin strategiya, taktika və ya davranışlarına etiraz etmək, yaxud bunlara münasibətdə neytral və ya laqeyd mövqedə durmaq, yaxud iştirakçı tərəflərə qoşulmaqdan, onları dəstəkləməkdən və ya onlara maliyyə yardımı göstərməkdən, onların tərəfində olmaqdan və ya onların norma və adətlərinə digər formada tabe olmaqdan imtina etmək təqibi həyata keçirən subyektin siyasi məqsədlərinə münasibətdə (təqibi həyata keçirən subyektin rəyinə görə) tənqidi mövqe sayıla, yaxud təqibi həyata keçirən subyektin dini və ya sosial normalarından və ya əhəmiyyətindən kənarlaşma hesab oluna bilər.⁷⁷ Belə etirazlar, mövqelər və ya davranışlar təqibi həyata keçirən subyektə elə təəssürat yarada bilər ki, şəxsin siyasi və ya dini əqidəsi və ya inanlı insan olmaması onun müəyyən etnik və ya sosial qrupla əlaqəsinin və ya həmin qrupa mənsubluğunun əlamətidir.

38. Müəyyən sənətlə, peşə ilə və ya işlə məşğul olan şəxslər, misal üçün, həqiqi, yaxud güman edilən siyasi və ya dini əqidələri və ya inanlı insan olmamaları səbəbindən risk altında ola bilərlər.⁷⁸ Bu şəxslərin sənətlərinin, peşələrinin və ya məşğuliyyətlərinin nəticəsində və ya onlarla əlaqədar olaraq formalaşan fəaliyyətləri, cəmiyyətdəki rolları və ya statusları xüsusən münaqişənin gətirdiyi ölkədə dövlət aparatına, hökumətə, cəmiyyətə və ya siyasətə aid məsələlərə münasibətdə onların real və ya güman edilən baxışlarının təzahürü kimi qəbul edilə bilər.⁷⁹ Məsələn, jurnalistlər və digər media işçiləri, habelə insan hüquqlarının və qanunun aliliyinin müdafiəçiləri müəyyən subyektlərin davranışları barədə faktları və ya tənqidi fikirlərini təqdim edə, müxalifət döyüşçülərini müalicə edən həkimlər müxalifəti dəstəkləyən şəxslər hesab oluna, humanitar yardım fəaliyyətlərini davam etdirən humanitar yardım işçiləri "düşmənə" yardım göstərən şəxslər kimi qəbul edilə,⁸⁰ dini liderlər tərəflərdən hər hansı birinin tərəfində ola və ya bu cür qəbul edilə bilərlər.

F.3d 1017: 1994 U.S. App. LEXIS 4170, ABŞ-ın İkinci dairə üzrə apellyasiya məhkəməsi, 7 mart 1994-cü il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b70e7.html>.

⁷⁶ Misal üçün bax: *Əfqanıstandan olan SS Daxili işlər nazirinə qarşı (Sosial qrup – Qadınlar – Məcburi nikah)*, CG [2004] UKIAT 00328, Birləşmiş Krallıq: Sığınacaq və immiqrasiya işləri üzrə məhkəmə (İmmiqrasiya işləri üzrə apellyasiya orqanı), 30 dekabr 2004-cü il, 69-cu bənd, <http://www.refworld.org/docid/42c928984.html>; *Emiliya Del Sokorro Qutyerres Qomes Daxili işlər nazirinə qarşı*, yuxarıda 75-ci mətnaltı qeyd, 40-cı bənd.

⁷⁷ *RT (Zimbabve) və başqaları Daxili işlər nazirinə qarşı*, [2012] UKSC 38, Birləşmiş Krallıq: Ali Məhkəmə, 25 iyul 2012-ci il, 42-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/500fdacb2.html>. BMT QAK, *Daxili İşlər Naziri (şikayətçi) RT-yə, SM-yə və AM-ə (cavabdehlər) qarşı (hər üçü Zimbabvedən), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı prosesə üçüncü tərəf qismində qatılıb – Prosesdə iştirak edən üçüncü tərəfin arqumentləri*, 24 may 2012-ci il, 2011/0011, 10-cu bənd, <http://www.refworld.org/docid/4fc369022.html>. *Suad Nune Daxili işlər nazirinə qarşı*, C 2000/2669, Birləşmiş Krallıq: Apellyasiya Məhkəməsi (İngiltərə və Uels), 6 dekabr 2000-ci il, hakim lord Şimann, 8.5 və 28.5-ci bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/558cbad4.html>.

⁷⁸ M. Foster, *"Olduqca az anlaşılan əsas": "Müəyyən sosial qrupa mənsubluq" meyarı ilə bağlı məhkəmə praktikasının inkişafının müqayisəli tədqiqi*, avqust 2012-ci il, UNHCR PPLA/2012/02, fəsil UNHCR PPLA/2012/02, <http://www.refworld.org/docid/4f7d94722.html>. *Emiliya Del Sokorro Qutyerres Qomes Daxili işlər nazirinə qarşı*, yuxarıda 75-ci mətnaltı qeyd, 46-cı bənd.

⁷⁹ Q.S. Qudvin-Gill və C. Makadam, *Qaçqınların məsələsi beynəlxalq hüquqda* (Oksford: Oksford Universitetinin nəşriyyatı, 2007-ci il), c. 87. *Kanada (Baş prokuror) Uorda qarşı*, [1993] 2 S.C.R. 689, Kanada: Ali Məhkəmə, 30 iyun 1993-cü il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b673c.html>.

⁸⁰ BMT QAK, *İraqdan olan sığınacaq axtaranların beynəlxalq himayə tələbatlarının qiymətləndirilməsi üçün BMT QAK-ın rəhbər prinsipləri*, 31 may 2012-ci il, HCR/EG/IRQ/12/03, səh. 20 və 31, <http://www.refworld.org/docid/4fc77d522.html>.

39. Cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar olan təqiblə bağlı sığınacaq müraciətləri Konvensiyada nəzərdə tutulmuş əsaslardan hər hansı birinin əsasında, yəni şəxsin həqiqi və ya güman edilən siyasi əqidəsi, etnik mənsubiyyəti⁸¹ və (və ya) müəyyən dini və ya sosial qrupa (məsələn, cins əlamətinə görə) mənsubluğu⁸² əsasında təhlil edilə bilər.

C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri

40. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin məqsədəuyğunluğu diqqətlə qiymətləndirilməlidir. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları çox zaman geniş miqyaslı döyüşlərlə xarakterizə olunur, cəbhə xətti və (və ya) zorakılıqların şiddəti dəyişdiyinə görə bu situasiyalar çox vaxt dəyişkən olur və çox zaman müxtəlif coğrafi ərazilərdə fəaliyyət göstərən müxtəlif dövlət və qeyri-dövlət subyektlərini əhatə edir ki, onları da asanlıqla müəyyənləşdirmək mümkün olmaya bilər. Bundan başqa, belə situasiyalar çox zaman dövlət strukturlarına və sosial strukturlara və həyati təminat sistemlərinə ciddi təsir göstərərək (bu rəhbər prinsiplərin 19-cu bəndinə bax) mülki əhali üçün çətinliklər yaradır. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarının təsirinə məruz qalan ərazilərdə mülki əhalinin humanitar durumu çox zaman dəhşətli olur ki, bunun da səbəbləri sırasına təchizat yollarının bağlanması, humanitar yardımların çatdırılmasına və sərbəst hərəkət imkanına məhdudiyətlər qoyulması daxildir. Bu amillər nəzərə alınarsa, bir çox silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin tətbiqi məqsədəuyğun və ya əsaslı olmaya bilər.

41. Yalnız silahlı münaqişə və zorakılıq halı və onun təsirinə məruz coğrafi məkan məhdud olduqda və ölkənin müəyyən bir hissəsi ilə məhdudlaşdıqda ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin mövcudluğu məsələsini qiymətləndirmək məqsədəuyğun ola bilər.⁸³ Belə hallarda alternativ ərazi kimi müəyyən edilmiş yerlərin konkret olaraq müvafiq şəxs üçün praktiki, hüquqi və təhlükəsizlik baxımından əlçatan olması və dövlətin və ya digər qurumun səmərəli himayəni təmin etmək iqtidarında olması diqqətlə araşdırılmalıdır. Himayə sözügedən ərazi və əhali üzərində tam nəzarəti həyata keçirən mütəşəkkil və sabit hakimiyyət orqanı tərəfindən həyata keçirilməlidir.⁸⁴ Beynəlxalq təşkilatlar və ya qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən ərazi üzərində müəyyən inzibati hakimiyyət və nəzarətin həyata keçirilməsini dövlət tərəfindən əhali üçün təmin edilən ümummilliyə himayə ilə eyniləşdirmək olmaz.⁸⁵ Həmin nəzarət çox zaman keçid xarakterli olur və ya müvəqqəti xarakter daşıyır və dövlətdən tələb olunan müxtəlif funksiyaları, o cümlədən vətəndaşları yenidən müvafiq əraziyə qəbul etmək və ya digər zəruri idarəetmə funksiyalarını həyata keçirmək kimi məsələləri əhatə etmir. Konkret olaraq, qeyri-dövlət təşkilatları və qurumları dövlətin atributlarına malik olmurlar. Onların qanunların

⁸¹ Konvensiyada yer alan əsaslar arasında irqi mənsubiyyət və (və ya) vətəndaşlıq mənsubiyyəti termini həqiqi və ya güman edilən etnik mənsubiyyət anlayışını əhatə edir; misal üçün bax: BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 68 və 74-cü bəndlər; və BMT QAK-ın cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqiblə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 24-cü bənd (irqi mənsubiyyət) və 27-ci bənd (vətəndaşlıq mənsubiyyəti).

⁸² BMT QAK-ın cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqiblə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 25-ci bənd (dini mənsubiyyət), 28-31-ci bəndlər (müəyyən sosial qrupa mənsubluq) və 32-34-cü bəndlər (siyasi əqidə); BMT QAK-ın seksual oriyentasiya və (və ya) cinsi identikliklə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 42 və 43-cü bəndlər (dini mənsubiyyət), 44-49-cü bəndlər (müəyyən sosial qrupa mənsubluq) və 50-ci bənd (siyasi əqidə).

⁸³ BMT QAK, Təlimat, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 91-ci bənd. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin düzgün qiymətləndirilməsinə dair BMT QAK-ın təlimatı üçün bax: BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 4: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndi və (və ya) 1967-ci il Protokolu kontekstində "ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativini"*, 23 iyul 2003-cü il, HCR/GIP/03/04, ("BMT QAK-ın ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinə dair rəhbər prinsipləri"), <http://www.refworld.org/docid/3f2791a44.html>.

⁸⁴ BMT QAK-ın ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinə dair rəhbər prinsipləri, yuxarıda 83-cü mətnaltı qeyd, 17-ci bənd.

⁸⁵ Yəni orada, 16 və 17-ci bəndlər.

təbiiqini təmin etmək imkanları məhdud olur. Bundan başqa, ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin əsaslı olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən şəxsin lüzumsuz məhrumiyyətlərə məruz qalmadan təhlükəsiz şəraitdə sağ-salamat yaşaya bilməsinin və onun insan hüquqlarının təmin edilməsinin mümkünlüyünü diqqətlə qiymətləndirmək lazımdır. Bundan əlavə, xüsusən silahlı münaqişə və zorakılıq halının yeni ərazilərə yayılması ehtimalı nəzərə alınmalıdır (bu rəhbər prinsiplərin 25 və 40-cü bəndlərinə bax).⁸⁶ Hər hansı şəxsin aktiv silahlı münaqişə və zorakılıq zonasına köçə biləcəyini gözləmək məntiqli deyil.

42. Ölkənin bir hissəsində məcburi köçkünlərin, o cümlədən humanitar yardım alanların olması həmin əraziyə münasibətdə təklif olunan ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin əsaslı olduğuna dəlalət etmir.⁸⁷ Məcburi köçkünlər çox zaman əsas hüquqlardan istifadə etmək imkanına malik olmurlar,⁸⁸ onlar maddi məhrumiyyətlərlə üzləşə bilirlər və ya onların yaşayış səviyyəsi adekvat səviyyədən aşağı ola bilər ki, bu da təklif olunan ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinin əsassızlığına dəlalət edir.⁸⁹ Həmçinin yerli hakimiyyət orqanlarının mümkün zərərlərə qarşı müdafiəni təmin etmək iqtidarında olub-olmadıklarını, habelə insan hüquqlarına və xüsusən məhdudlaşdırılması yolverilməz olan hüquqlara hörmət edilib-edilmədiyini nəzərdən keçirmək zəruridir.⁹⁰ Bundan başqa, bəzi situasiyalarda ölkə daxilində didərgin düşmə etnik təmizləmə siyasətinin və ya buna bənzər siyasətin nəticəsi ola bilər, yaxud silahlı münaqişə kontekstində ölkə daxilində məcburi qaydada və əsassız olaraq köçürülmə beynəlxalq humanitar hüquq normalarının qoyduğu qadağanı poza bilər. Belə hallarda hesab edilməlidir ki, ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativini mövcud deyil.⁹¹

43. Eynilə, "qorunan zonalar"⁹² və ya "təhlükəsizlik zonaları"⁹³ və digər analoji ərazilər ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativini üçün məqsədəuyğun və ya əsaslı sayılmaya bilər. Beynəlxalq humanitar hüquqa əsasən, döyüşən tərəflərin öz aralarında razılaşdırdıkları qorunan zonaların təşkili mülki əhalini və qorunmalı olan digər kateqoriyaları (məsələn, yaralıları və xəstələri, o cümlədən yaralı və xəstə döyüşçüləri) silahlı münaqişənin nəticələrindən qorumağa yönələn tədbirdir. Analoji olaraq, "təhlükəsizlik zonaları" və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri əsasında təşkil edilən digər analoji ərazilər təşkil olunması və istifadə edilməsi baxımından beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada "qorunan zonalar"dan fərqlənsə belə, onların təşkili müəyyən ərazilərin və insanların düşmənin əlinə keçməsinin qarşısını almaq məqsədini daşıyır. Ümumən bu zona və ərazilərin təşkilinin məqsədinə baxmayaraq, belə zona və ərazilərə və oradakı insanlara qarşı yönələn

⁸⁶ Yenə orada, 17 və 27-30-cü bəndlər.

⁸⁷ Yenə orada, 31-ci bənd.

⁸⁸ Yenə orada, 32-ci bənd.

⁸⁹ Yenə orada, 29-cü bənd. Həmçinin bax: *Sufi və Elmi Birləşmiş Krallığa qarşı*, yuxarıda 45-ci mətnaltı qeyd, 291-ci bənd.

⁹⁰ BMT QAK-ın ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinə dair rəhbər prinsipləri, yuxarıda 83-cü mətnaltı qeyd, 28-ci bənd.

⁹¹ Yenə orada, 31-ci bənd.

⁹² "Qorunan zonalar" termini 1949-cü il tarixli Cenevrə Konvensiyalarında və onlara əlavə olunmuş I Protokolda nəzərdə tutulan bütün müvafiq zonaları əhatə etmək üçün Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi (BQXK) tərəfindən istifadə edilən ümumi termindir; həmçinin bax: beynəlxalq humanitar adət hüququnun 35-37-ci qaydaları – C-M. Henkerts və L. Dosvald-Bek (red.), *Beynəlxalq adət hüququ, I cild: Qaydalar* (Kembridge Universitetinin nəşriyyatı, 2005-ci il), səh. 119-126. Beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə şəraitində qorunan zonaların yaradılması üçün hüquqi əsası Birinci Cenevrə Konvensiyasının (yuxarıda 38-ci mətnaltı qeyd) 23-cü maddəsində, Dördüncü Cenevrə Konvensiyasının (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd) 14-cü (xəstəxanalar və təhlükəsizlik zonaları və məkanları) və 15-ci maddələrində (neytral zonalar) və Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olunmuş I Protokolun (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd) 59-cü (müdafiə edilməyən məkanlar) və 60-cü maddələrində (hərbsizləşdirilmiş zonalar) tapmaq olar.

⁹³ Bir sıra hallarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası "təhlükəsizlik zonalarının" yaradılmasına çağırır; misal üçün Təhlükəsizlik Şurasının bu qətnamələrinə bax: № 787 (1992), 16 noyabr 1992-ci il; № 819 (1993), 16 aprel 1993-cü il; № 824 (1993), 6 may 1993-cü il; № 918 (1994), 17 may 1994-cü il; və № 929 (1994), 22 iyun 1994-cü il.

mühasirələr və ya hücumlar nəticəsində orada yaşayan insanların təhlükəsizliyi risk altına düşə bilər.

III. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndinin substantiv (məhəyyət üzrə) təhlili

44. 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndində yer alan və 1967-ci il Protokolu vasitəsilə dəyişikliyə məruz qalan "qaçqın" termininin anlayışı⁹⁴ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 1-ci bəndində təkrarlanır, I maddənin 2-ci bəndində isə aşağıdakı şəxslər qaçqın qismində himayə ilə təmin edilir:

"öz mənşə ölkəsinin və ya vətəndaşı olduğu ölkənin hər hansı hissəsində və ya bütün ərazisində xarici təcavüz, işğal, xarici hökmranlıq və ya ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələr nəticəsində öz mənşə ölkəsinin və ya vətəndaşı olduğu ölkənin hüduqları xaricində sığınacaq axtarmaq üçün adətən yaşadığı yeri tərk etməyə məcbur olmuş hər kəs".

A. Şərh zamanı rəhbər tutulmalı olan ilkin mülahizələr

45. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışı tətbiq edərkən 1951-ci il Konvensiyasının üstün qüvvəyə malik olması nəzərə alınmalıdır, belə ki, o, qaçqınların himayəsi sahəsində "əsas və universal sənəd" statusuna malikdir.⁹⁵ 1951-ci il Konvensiyasını qaçqınların himayəsi sahəsində qlobal sənədə çevirmiş 1967-ci il Protokolunun qəbulundan sonra ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası əsas etibarlı ilə qitədəki qaçqın böhranlarına reaksiya göstərərək Afrika ölkələrinin üzləşdiyi konkret problemlərin həll edilməsinə yönəlmişdi.

46. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası çoxlu sayda ölkələr tərəfindən ratifikasiya olunan və məcburi hüquqi qüvvəyə malik olan sənəddir,⁹⁶ himayə və humanitar yönümlüdür⁹⁷ və ümumafrika həmrəyliyi əks etdirir.⁹⁸ Bu Konvensiyada konkret olaraq sığınacaq institutunun,⁹⁹ geri qaytarılmamaq (*non-refoulement*) prinsipinin,¹⁰⁰ ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinin,¹⁰¹ qaçqınların vəzifələrinin¹⁰² və davamlı həll yollarının tapılmasının, o cümlədən repatriasiyanın könüllü xarakter daşmasının¹⁰³ mühümlüyü bir daha təsdiqlənir. Həmçinin Afrika Birliyi ilə

⁹⁴ 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndindən fərqli olaraq, ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 1-ci bəndində əsaslı qorxu meyarına zaman məhdudiyyəti qoyulmur, yəni qorxunun "1 yanvar 1951-ci ilə qədər baş vermiş hadisələr nəticəsində" yaranan təhlükə ilə əlaqədar olması nəzərdə tutulmur; sonradan 1951-ci il Konvensiyasındakı bu məhdudiyyət 1967-ci il Protokolunun I maddəsinin 2-ci bəndi vasitəsilə aradan qaldırıldı.

⁹⁵ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, preambulanın dördüncü bəndi.

⁹⁶ Bu günədək ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası Afrika Birliyinə üzv olan 54 dövlət tərəfindən ratifikasiya olunub. Cibuti, Eritreya, Madaqaskar, Mavriki, Namibiya, San-Tome və Prinsipi və Somali ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasını imzalayıblar, amma onu nə ratifikasiya ediblər, nə də ona qoşulublar. Yalnız Səhravi Ərəb Demokratik Respublikası (SƏDR) ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasını nə imzalayıb, nə ratifikasiya edib, nə də ona qoşulub. Mərakeş ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının iştirakçısıdır, amma Afrika Birliyinə üzv dövlət deyil.

⁹⁷ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, preambulanın ikinci bəndi.

⁹⁸ Yenə orada, preambulanın səkkizinci bəndi.

⁹⁹ Yenə orada, II maddə. Sığınacaq axtarmaq və sığınacaq almaq hüququ İnsan və xalqların hüquqları haqqında Afrika Xartiyasının 12-ci maddəsinin 3-cü bəndində tanınır; Afrika Birliyi Təşkilatı (ABT), *İnsan və xalqların hüquqları haqqında Afrika Xartiyası ("Bancul Xartiyası")*, 27 iyun 1981-ci il, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3630.html>.

¹⁰⁰ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, maddə II(3).

¹⁰¹ Yenə orada, maddə IV.

¹⁰² Yenə orada, maddə III.

¹⁰³ Yenə orada, maddə II(5): bu maddədə ölkə ərazisində yaşamaq hüququ, müvəqqəti yaşayış icazəsi almaq hüququ və başqa yerə köçmək hüququndan bəhs edilir. Könüllü repatriasiya hüququ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının V maddəsi ilə tənzimlənir.

BMT QAK-ın əməkdaşlığı vurğulanır¹⁰⁴ və Afrika Birliyi Təşkilatına (indiki Afrika Birliyinə) üzv olan dövlətlər 1951-ci il Konvensiyasına qoşulmağa çağırılır.¹⁰⁵

ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışın tətbiq dairəsi

47. Terminlərin adı mənasına uyğun olaraq, ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan "qaçqın" anlayışı iştirakçı dövlətin yurisdiksiyası daxilində olan bütün şəxslərə şamil olunur və bu anlayışın tətbiq dairəsi mənşə ölkəsi və ya vətəndaşı olduğu ölkə Afrikada yerləşən şəxslərlə məhdudlaşır.

48. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndində yer alan anlayış ilk "qaçqın" anlayışdır ki, burada vurğu təqib xarakterli hərəkətlərin yer aldığı situasiyaların üzərindən daha ümumi xarakter daşıyan və ya "obyektiv" meyarlar əsasında müəyyənləşdirilə bilən situasiyaların üzərinə doğru meyillənir. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışda təsdiqlənir ki, şəxsin öz ölkəsini tərk etməyə məcbur olması təkcə dövlətin və ya qaçqının mənşə ölkəsindəki qeyri-dövlət subyektlərinin hərəkəti nəticəsində deyil, həm də xarici təcavüz, işğal, xarici hökmranlıq və ya ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələr səbəbindən hökumətin hakimiyyəti və ya nəzarəti itirməsi nəticəsində baş verə bilər.¹⁰⁶ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışda təhlükəsizlik və sığınacaq axtarışında olan insanların öz ölkələrini tərk etməyə məcbur olduqları situasiyalar ön plana çəkilir.

B. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışın elementləri

49. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndi: i) öz mənşə ölkələrində və ya vətəndaşı olduqları ölkədə mövcud olan, qaçqın termininin anlayışında sadalanan bir və ya daha artıq situasiyalar səbəbindən ii) adətən yaşadığı yeri tərk etməyə məcbur olan və buna görə də iii) öz mənşə ölkələrinin hüduqları xaricində olan şəxslərin qaçqın qismində himayəsini nəzərdə tutur.¹⁰⁷ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan anlayışın bu elementləri aşağıda izah edilir və onlara qaçqın statusu üçün müraciətin tam şəkildə qiymətləndirilməsinin tərkib hissəsi kimi baxmaq lazımdır.

Şəxsin adətən yaşadığı yeri tərk etməyə məcbur olması

50. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndində qaçqın anlayışına "məcbur" (ingiliscə "*compel*") sözünün daxil edilməsi situasiyanın ciddiliyini vurğulamağa yönəlib. "Məcbur olmaq" feili "vadar edilmək, sövq edilmək, məcburi duruma salınmaq, məcburiyyətdə qalmaq" mənalarını bildiren ifadə kimi başa düşülməlidir.¹⁰⁸ Şəxsin "adətən yaşadığı yer" ifadəsi onu öz mənşə ölkəsini və ya vətəndaşı olduğu ölkəni tərk etməyə və onun hüduqları xaricində sığınacaq axtarmağa məcbur edən situasiyanın tərkib hissəsi kimi başa düşülməlidir, yəni onun adətən yaşadığı yer həmin situasiyanın təsirinə məruz qalmalıdır. Şəxsin "adətən yaşadığı yer"

¹⁰⁴ Yəni orada, preambulanın səkkizinci bəndi və VII və VIII maddələr.

¹⁰⁵ Bu günədək Afrika Birliyinə üzv olan 54 dövlətdən yalnız Komor adaları, Eritreya, Liviya, Mavriki və Cənubi Sudan 1951-ci il Konvensiyasını və ya onun 1967-ci il Protokolunu nə imzalayıblar, nə də ratifikasiya ediblər. Madaqaskar 1951-ci il Konvensiyasının iştirakçısıdır, amma 1967-ci il Protokolunun iştirakçısı deyil. Madaqaskar və Konqo Respublikası 1951-ci il Konvensiyasında yer alan coğrafi məhdudiyəti tanımaqda davam edirlər. Nəhayət, Kabo Verde 1967-ci il Protokolunun iştirakçısıdır, amma 1951-ci il Konvensiyasının iştirakçısı deyil.

¹⁰⁶ C.K. Hatavey, *Qaçqın statusuna dair hüquq normaları* (Butterworths, 1991), 17.

¹⁰⁷ "Mənşə ölkəsi və ya vətəndaşı olduğu ölkə" ifadəsi şəxsin vətəndaşı olduğu ölkəni bildirir, əgər o vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə, "mənşə ölkəsi" terminini bu duruma uyğunlaşdıraraq 1951-ci il Konvensiyasının I-cı maddəsinin A(2) bəndində yer alan "adətən yaşadığı yerin olduğu ölkə" kimi qəbul etmək olar. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında nəzərdə tutulan himayədən yararlanma bilmək üçün ərizəçi öz mənşə ölkəsinin və ya vətəndaşı olduğu ölkənin hüduqları xaricində olmalıdır.

¹⁰⁸ "Compel" feilinin ingiliscə mənası üçün bu mənbəyə bax: Oksford ingilis lüğəti, 2-ci nəşri, OED online, 2015, Oksford Universitetinin nəşriyyatı.

elementi burada hər hansı başqa və ya müstəqil hüquqi mənə daşımır. Beləliklə, sözügedən situasiya şəxsin adətən yaşadığı yeri tərk etməsini və başqa ölkədə sığınacaq axtarmasını obyektiv baxımdan əsaslandırmaq üçün yetərinə ciddidirsə, həmin şəxs himayə ilə təmin olunmalıdır.¹⁰⁹

51. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndi ziyana məruz qalma təhlükəsinin və ya riskinin fərdi və ya fərqli xarakter daşmasını tələb etmir.¹¹⁰ Bütövlükdə insan qrupları və ya bütün əhali sözügedən situasiyanın təsirinə məruz qala və həmin situasiya ucbatından adətən yaşadıkları yeri tərk etməyə məcbur ola bilərlər. I maddənin 2-ci bəndində ölkəni tərk etmənin motivlərinin və ya ziyana məruz qalma riskinin qiymətləndirilməsinə nisbətən sözügedən situasiyanın ciddiliyinin qiymətləndirilməsi daha çox önə çəkildiyinə görə, qərar qəbul edənlər şəxsin mənşə ölkəsini və ya vətəndaşı olduğu ölkəni tərk etməsinin obyektiv cəhətdən əsaslı olub-olmadığını qiymətləndirməlidirlər.

"Sur place" qaçqınlar

52. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasına əsasən, sığınacaq axtaranların 1951-ci il Konvensiyasının müvafiq şərhinə uyğun olan "sur place" müraciətləri qəbul edilir (bu rəhbər prinsiplərin 31-ci bəndinə bax).

Ölkəni tərk etmək məcburiyyəti yaradan situasiyalar

53. ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndində qeyd edilən situasiyalar məhz həmin situasiyaların kontekstinin və Konvensiyanın (himayənin təmin edilməsinə yönələn) tənzipləmə obyektinin və məqsədinin işığında adi mənada başa düşülməlidir.¹¹¹ Eləcə də mümkün olan hallarda bu situasiyalar elə şərh edilməlidir ki, həmin şərh ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası tərtib edildiyi zaman öncədən görülməsi mümkün olmayan situasiyalar üçün də uyğun olsun və şərhin həmin situasiyalara tətbiqi mümkün olsun.

54. Müvafiq situasiya "xarici təcavüzün", yəni hər hansı dövlətin digər bir dövlətin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və ya siyasi müstəqilliyinə qarşı silahlı qüvvələrindən istifadə etməklə və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə zidd olan digər üsulla təcavüz etməsinin nəticəsi ola bilər.¹¹² Bu situasiyalar xaricdən müdaxilə vasitəsilə alovlanan və ya

¹⁰⁹ *Racabu Qaçqınların işləri üzrə daimi komitənin sədrinə qarşı*, 8830/2010, Cənubi Afrika Respublikası: Yüksək Məhkəmə, 4 sentyabr 2014-cü il, 6-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/540874f94.html>. Şəxsin adətən yaşadığı yeri tərk etməsini "obyektiv baxımdan əsaslandırmaq" meyarı "məcbur" sözünün adi mənada işləndiyini göstərir. Məhkəmənin bildirdiyinə görə, şəxsin durumunun regional anlayış əsasında qaçqın statusuna uyğunluğunun müəyyənəndirilməsi həmin şəxsin mənşə ölkəsində qaçqın anlayışında nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı birinə uyğun gələn halın mövcud olub-olmadığının və həmin halın müvafiq şəxs göstərdiyi təsirin onu adətən yaşadığı yerdən getməyə məcbur edib-etmədiyinin obyektiv baxımdan qiymətləndirilməsini tələb edir və şəxsin durumunun qaçqın statusuna uyğun sayılması üçün onun hərəkətlərində könüllülük faktoru deyil, məcburiyyət faktoru üstünlük təşkil etməlidir.

¹¹⁰ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında zərər riski diqqətdən kənar qalmayıb, bunu qaçqın anlayışında yer alan "tərk etməyə məcbur olmuş" ifadəsindən və eyni zamanda ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının II maddəsinin 3-cü bəndində təsbit edilmiş geri qaytarılmamaq (*non-refoulement*) prinsipinin tələbindən aydın görmək olar, belə ki, bu prinsip həyatı, fiziki təhlükəsizliyi və ya azadlığı təhlükə altına düşəcəyi əraziyə insanların qaytarılmamasını nəzərdə tutur. Bununla belə, zərər təhlükəsinin və ya riskinin olması regional qaçqın anlayışı əsasında şəxsin himayə altına alınması üçün zəruri şərt deyil.

¹¹¹ İcraiyyə Komitəsi, rəy 103 (LVI), 2005, "c" bəndi.

¹¹² Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi*, 24 oktyabr 1945-ci il, 1 UNTS XVI, 2-ci maddənin 4-cü bəndi və VII fəsil ("BMT-nin Nizamnaməsi"), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html>. BMT-nin Baş Assambleyasının qətnaməsində müəyyən edilmiş "təcavüz" anlayışı, 1-ci maddə, 14 dekabr 1974-cü il, A/RES/3314, <http://www.refworld.org/docid/3b00f1c57c.html>; bu anlayışın 3-cü maddəsində təcavüz aktı hesab edilən hərəkətlərin tam olmayan siyahısı verilir. Həmçinin bax: BCM-in Roma Statutu, maddə 8bis, yuxarıda 32-ci mətnəli qeyd.

qonşu dövlətlərin müdaxiləsindən doğan silahlı münaqişələri özündə ehtiva edə bilər, o cümlədən ölkə ərazisində digər dövlətin silahlı qüvvələrinin (nümayəndələrinin) olması və ya xarici silahlı qrupların təlimatları bu situasiyaların səbəbi ola bilər.

55. Həmçinin silahlı münaqişə və zorakılıq situasiyaları "işğalla" müşayiət oluna və ya onun nəticəsi ola bilər, yəni söhbət ərazinin faktiki olaraq düşmən xarici dövlətin silahlı qüvvələrinin hakimiyyəti və ya faktiki nəzarəti altında olduğu situasiyalardan gedir.¹¹³ Bu sözləri beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada "işğal" kimi təsnifləşdirilməyən digər situasiyalara da aid etmək olar, yəni söhbət silahlı qrupun (qrupların) ölkə daxilindən və ya xaricindən əraziyə nəzarət etdiyi situasiyalardan gedir.¹¹⁴ Həmçinin silahlı münaqişə və zorakılıq halları "xarici hökmranlıqla" müşayiət oluna və ya onun nəticəsi ola bilər, yəni söhbət bir və ya bir neçə başqa dövlətin (nümayəndələrinin), dövlətlər birliyinin və ya dövlətlər tərəfindən idarə olunan beynəlxalq təşkilatların siyasi, iqtisadi və ya mədəni nəzarətindən gedir.¹¹⁵

56. "İctimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələr" ifadəsi ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının humanitar xarakter daşıyan tənzimləmə obyektinin və məqsədinin işığında şərh edilməli və bu şərh qanunun aliliyinə və insan ləyaqətinə hörmətə əsaslanan ictimai qaydanın (*ordre public*) mühafizəsi işinə insanların həyatını, təhlükəsizliyini və azadlığını təhlükə altına alacaq dərəcədə təsir göstərən hadisələri özündə ehtiva etməlidir.¹¹⁶ "Ciddi" sözü dövlət təsisatlarının normal fəaliyyətini poza və dövlətin və cəmiyyətin daxili və xarici təhlükəsizliyinə və sabitliyə təsir göstərə biləcək ictimai iğtişaşları nəzərdə tutur. Belə hadisələr beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada beynəlxalq silahlı münaqişə və ya qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə kimi təsnifləşdirilə bilər, lakin belə hadisələr sırasına həm də beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə kimi təsnifləşdirilməyən, cəmiyyətdəki müxtəlif qruplar tərəfindən törədilən və ya onların öz aralarında baş verən və yaxud dövlət və qeyri-dövlət subyektləri arasında baş verən zorakılıqları özündə ehtiva edən hadisələr aid edilə bilər.¹¹⁷ Belə görünür ki, "İctimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələr" elementi ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndi əsasında qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsinin əsas elementini təşkil edir.¹¹⁸

57. İctimai qaydanın ciddi şəkildə pozulmasına ayrıca bir hərəkət və ya insident, yaxud da sisteməlik və ya məcmu xarakterli hərəkətlər və ya insidentlər silsiləsi təkan verə bilər ki, bunun da qarşılığında dövlət himayəni təmin etmək iqtidarında və ya istəyində olmaya bilər. Bu terminin anlayışının adı mənasına müvafiq olaraq, "ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan

¹¹³ *Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında Haaqa Konvensiyası (IV) və ona əlavə olunmuş Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında Əsasnamə*, 18 oktyabr 1907-ci il, 42-ci maddə, <http://www.refworld.org/docid/4374cae64.html>. Həmçinin bax: *Çıraqov və başqaları Ermənistanı qarşı*, ərizə № 13216/05, Avropa Şurası: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 16 iyun 2015-ci il, 96-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/5582d29d4.html>.

¹¹⁴ İnsan və xalqların hüquqları üzrə Afrika Komissiyası, *Afrika Komissiyasının Malidə insan hüquqlarının cari durumuna dair bəyanatı*, 18 yanvar 2013-cü il, <http://www.refworld.org/docid/5108d96a2.html>.

¹¹⁵ Bancul Xartiyası, yuxarıda 99-cu mətənlə qeyd, 20-ci maddənin 3-cü bəndi: "Bütün xalqlar xarici hökmranlığa qarşı öz azadlıq mübarizələrində bu Xartiyanın iştirakçısı olan dövlətlərdən istər siyasi, istər iqtisadi, istərsə də mədəni yardım almaq hüququna malikdirlər".

¹¹⁶ BMT QAK, *Afrikada qaçqınların problemlərinin konkret aspektlərinə dair Afrika Birliyi Təşkilatının (ABT) Konvensiyasının və Qaçqınlar haqqında Kartajena Bəyannaməsinin əhatə etdiyi şəxslər (sənəd Afrika ölkələri qrupu və Latın Amerikasını ölkələri qrupu tərəfindən təqdim edilib)*, 6 aprel 1992-ci il, EC/1992/SCP/CRP.6, <http://www.refworld.org/docid/3ae68cd214.html>.

¹¹⁷ Bu rəhbər prinsiplərin 5-ci bəndinə bax. Həmçinin bax: Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olunmuş II Protokulun 1-ci maddəsinin 2-ci bəndi, yuxarıda 14-cü mətənlə qeyd.

¹¹⁸ M. Şarp, "ABT-nin Qaçqınlar haqqında 1969-cu il Konvensiyası fərdi qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi kontekstində" (V Türk), A. Edvards və K. Vouters (red.), *Münaqişə və zorakılıqlardan qaçış. Qaçqın statusu və beynəlxalq himayənin digər formaları ilə bağlı BMT QAK-ın məsləhətləşmələri* (Kembridge Universitetinin və BMT QAK-ın nəşri, 2017-ci ildə işıq üzü görəcək), 133.

hadisələr" ölkənin hər hansı hissəsində və ya bütün ərazisində baş verə bilər. Hökuməti fəvqəladə vəziyyət elan etməyə sövq edən situasiyalar ictimai qaydanın ciddi şəkildə pozulduğuna dəlalət edən mühüm göstəricisi sayılsa da zəruri göstərici deyil, amma bununla belə, hər bir situasiya fərdi qaydada qiymətləndirilməlidir.¹¹⁹

58. "İctimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələr" həmçinin ümumi zorakılıq hallarını özündə ehtiva edir, yəni bu halda zorakılıqlar geniş yayılmaqla çoxsaylı insan qruplarına və ya bütövlükdə əhaliyə təsir göstərir, insan hüquqlarının ciddi və (və ya) kütləvi pozuntuları baş verir, yaxud hadisələr hökumətin nəzarəti itirməsi ilə və əhalini himayə etmək iqtidarında və ya istəyində olmaması ilə xarakterizə olunur, buraya həmçinin qeyri-dövlət subyektlərinin repressiv və məcburi nəzarətləri ilə xarakterizə olunan situasiyalar daxildir ki, onlar da çox zaman təhdid, təqib və zorakılıqlarla müşayiət olunur.

58. İctimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hadisələrin göstəriciləri olan faktlar sırasına bunlar daxildir: fəvqəladə vəziyyətin elan olunması; beynəlxalq humanitar hüququn pozuntuları, o cümlədən hərbi cinayətlər;¹²⁰ terror aktları; çoxlu sayda insanın öldürülməsi, xəsarət alması və ya didərgin düşməsi; məktəblərin qapadılması; ərzağın, tibbi yardım xidmətlərinin və zəruri ehtiyatların çatışmaması; su, elektrik təchizatı və sanitariya xidmətləri kimi həyati əhəmiyyətli xidmətlərin olmaması; dövlət qurumlarının və xidmətlərinin, siyasi sistemlərin, polis və ədliyyə sistemlərinin dəyişikliyə uğraması və ya sıradan çıxması; paralel və ya qeyri-rəsmi ədliyyə və inzibati sistemlərin tətbiqi; və (və ya) dövlətin ərazisinə qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən nəzarət edilməsi.

C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri

60. Ölkə daxilində başqa yerə köçürülmə, bir qayda olaraq, ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasının I maddəsinin 2-ci bəndi əsasında qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb etmir.¹²¹ I maddənin 2-ci bəndi həm qaçqının ölkəsinin ərazisinin "bir hissəsinə", həm də "bütün ərazisinə" təsir göstərən situasiyaları əhatə edir.¹²² I maddənin 2-ci bəndində dövlət strukturlarına və sosial strukturlara ciddi dağıdıcı təsir göstərən situasiyalar önə çəkildiyinə görə, əhalinin ölkənin başqa hissələrinə köçməsinə, hətta həmin hissələrdə dağıdıcı təsir az olsa belə, tələb etmək olmaz. Yalnız o hallar istisna təşkil edir ki, bu zaman sözügedən situasiya birmənalı olaraq ölkənin müəyyən hissəsi ilə, yaxud müəyyən region və ya şəhərlə məhdudlaşır və dövlət digər ərazilərdə öz vətəndaşlarını müdafiə etmək iqtidarında və istəyində olur. Mövcud situasiyanın və onu müşayiət edən zorakılıqların və iğtişaşların digər ərazilərə yayılması ehtimalını nəzərdən keçirərkən vəziyyəti diqqətlə və gələcək perspektiv baxımından qiymətləndirmək lazımdır.

IV. Kartagena Bəyannaməsinin III maddəsinin 3-cü bəndinin substantiv (məhiyyət üzrə) təhlili

A. Şərh zamanı rəhbər tutulmalı olan ilkin mülahizələr

¹¹⁹ MSHBP, yuxarıda 34-cü mətnaltı qeyd, 4-cü maddə. Həmçinin bax: İHK-nın 29 sayılı ümumi şərh, yuxarıda 43-cü mətnaltı qeyd.

¹²⁰ BCM-in Roma Statutu, yuxarıda 32-ci mətnaltı qeyd, 8-ci maddə.

¹²¹ BMT QAK-ın ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativinə dair rəhbər prinsipləri, yuxarıda 83-cü mətnaltı qeyd, 5-ci bənd.

¹²² *Qərarlar toplusu (№ 2-2008)*, Benin: Qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üzrə komitə, 2008, s. 98, <http://www.refworld.org/docid/563cede14.html>. Həmçinin bax: A. Edvards, "Afrikada qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi" (2006) 14 *Afr J Intl Comp L* 227.

61. Qaçqınlar haqqında Kartagena Bəyannaməsi qaçqınların himayəsinə dair regional sənəddir, 1984-cü ildə Şimali və Mərkəzi Amerika ölkələrindən¹²³ olan ekspertlər qrupu tərəfindən qəbul edilib. O, Şimali Amerika, Meksika və Panamada qaçqınların beynəlxalq himayəsinə dair Kartagenada (Kolumbiya) keçirilmiş kollokviumun nəticəsi olaraq qəbul edilib. Onun qəbul edilməsi münaqişə səbəbindən, habelə insanların həyatına, təhlükəsizliyinə və azadlığına qarşı heç nəyə fərq qoymayan təhdidlərlə xarakterizə olunan digər situasiyalar ucbatından insanların köç etməsinə humanitar və praqmatik reaksiya idi. Kartagena Bəyannaməsi sığınacaq verilməsinin dinc, qeyri-siyasi və müstəsna xarakterini və geri qaytarılmamaq (*non-refoulement*) prinsipini; davamlı həll yollarının aktiv surətdə axtarılmasının vacibliyini; və universal və regional sistemlərin və milli səylərin koordinasiyasının və uzlaşdırılmasının zəruriliyini bir daha təsdiqləyir.¹²⁴

62. Kartagena Bəyannaməsinin III maddəsinin 3-cü bəndində qaçqınlar sırasına aşağıdakı şəxslərin daxil edilməsi tövsiyə olunur:

"ümumi zorakılıqlar, xarici təcavüz, daxili münaqişələr, insan hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulması və ya ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan digər hallarla əlaqədar olaraq həyatlarına, təhlükəsizliklərinə və ya azadlıqlarına təhlükə yaranması səbəbindən öz ölkələrini tərk etmiş şəxslər".¹²⁵

63. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı xüsusən milli qanunlara daxil edilməsi və praktikada tətbiqi sayəsində regionda xüsusi əhəmiyyətə malikdir.¹²⁶ Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının mötəbərliyi İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM) tərəfindən,¹²⁷ habelə Qaçqınlar və məcburi köçkünlər haqqında Sax-Xose Bəyannaməsi (1994),¹²⁸ Latın Amerikasında qaçqınların beynəlxalq himayəsinin gücləndirilməsinə dair Meksika Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı (2004),¹²⁹ Amerika qitəsində qaçqınların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin himayəsi haqqında Braziliya Bəyannaməsi (2011)¹³⁰ və Braziliya Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı (2014)¹³¹ vasitəsilə bir daha təsdiqlənib.

64. Qaçqınların himayəsinə dair sənəd olan Kartagena Bəyannaməsi qəbul edildiyi andan etibarən 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş rejimi bütün qaçqınlar üçün təmin etmək

¹²³ Beliz, Kolumbiya, Kosta-Rika, Salvador, Qvatemala, Honduras, Meksika, Nikaraqua, Panama və Venesueladan.

¹²⁴ Müvafiq ardıcılıqla bax: maddə III(4) – sığınacaq hüququ; maddə III(5) – geri qaytarılmamaq (*non-refoulement*) prinsipi; maddə III(11) – ölkə həyatına inteqrasiya; maddə III(12) – konüllü qayıdış; maddə III(14-17) – əməkdaşlıq, koordinasiya və səylərin uzlaşdırılması.

¹²⁵ Kartagena Bəyannaməsinin ispan dilindəki orijinal mətnində III maddənin 3-cü bəndindəki "*seguridad*" sözü ingiliscəyə tərcümədə "*safety*" (salamatlıq) sözündən daha çox, "*security*" (təhlükəsizlik) mənasını verir və Kartagena Bəyannaməsinin (yuxarıda 5-ci mətnaltı qeyd) ingiliscə mətnində məhz bu söz işlənib.

¹²⁶ Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı bu günədək 14 ölkənin: Argentina, Beliz, Boliviya, Braziliya, Çili, Kolumbiya, Salvador, Qvatemala, Honduras, Meksika, Nikaraqua, Paraqvay, Peru və Uruqvayın milli qanunvericiliyinə daxil edilib. Bundan əlavə, Ekvadorun Konstitusiya Məhkəməsi 2014-cü ilin sentyabrında regional qaçqın anlayışının milli qanunvericilik bazasına daxil edilməsi barədə qərar çıxarıb: *Qərar № 002-14-SIN-CC*, Ekvador, Konstitusiya Məhkəməsi, 14 avqust 2014-cü il, <http://www.refworld.org/docid/578f56084.html>.

¹²⁷ *Argentina Respublikası, Braziliya Federativ Respublikası, Paraqvay Respublikası və Uruqvay Şərq Respublikasının sorğusu əsasında 19 avqust 2014-cü ildə verilmiş OC-21/14 sayılı məsləhət rəyi: Miqrasiya və (və ya) beynəlxalq himayə tələbatı kontekstində uşaqların hüquq və təminatları*, OC-21/14, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), 19 avqust 2014-cü il, 76, 77, 79 və 249-cu bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/54206c744.html>.

¹²⁸ *Qaçqınlar və məcburi köçkünlər haqqında San-Xose Bəyannaməsi*, 7 dekabr 1994-cü il, <http://www.refworld.org/docid/4a54bc3fd.html>.

¹²⁹ *Latın Amerikasında qaçqınların beynəlxalq himayəsinin gücləndirilməsinə dair Meksika Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı*, 16 noyabr 2004-cü il, <http://www.refworld.org/docid/424bf6914.html>.

¹³⁰ *Amerika qitəsində qaçqınların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin himayəsi haqqında Braziliya Bəyannaməsi*, 11 noyabr 2010-cu il, <http://www.refworld.org/docid/4cdd44582.html>.

¹³¹ *Braziliya Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı*, 3 dekabr 2014-cü il, <http://www.refworld.org/docid/5487065b4.html>.

öhdəliyi onun mətninə daxil edilib.¹³² Onun müddəalarının hazırlanmasında ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, habelə İnter-Amerika İnsan Hüquqları Komissiyasının (İAİHK) doktrinası mənbə rolunu oynayıb.¹³³ Onun şərh zamanı beynəlxalq və regional hüquq normaları, xüsusən İnsan hüquqları və vəzifələri haqqında 1948-ci il tarixli Amerika Bəyannaməsinin,¹³⁴ İnsan hüquqları haqqında 1969-cu il tarixli Amerika Konvensiyasının¹³⁵ norma və standartları və Amerika qitəsinin insan hüquqları üzrə beynəlxalq orqanlarının təkmilləşən presedent hüququ nəzərə alınmalıdır.

65. Bundan başqa, himayə və humanitar yönümlü sənəd olaraq Kartagena Bəyannaməsi qaçqın anlayışını geniş əhatəli, daim təkmilləşən və çevik xarakter daşıyan formada şərh etməyə çağırır.¹³⁶ Bu anlayışın adı mənası aydın olmayan hallarda mətn bu sənədin məqsədinə uyğun formada və teleoloji şəkildə şərh olunmalıdır.

Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının tətbiq dairəsi

66. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan və "obyektiv" meyarlar əsasında müəyyənləşdirilə bilən hallar nəticəsində yaranmış təhlükələrdən qaçan insanların beynəlxalq himayəsini nəzərdə tutur. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı şəxsin və ya şəxslər qrupunun, yaxud hətta bütövlükdə əhalinin həyatına, təhlükəsizliyinə və ya azadlığına qarşı elə təhlükələrlə xarakterizə olunur ki, həmin təhlükələrin obyektləri arasında heç bir fərq qoyulmur, həmin təhlükələri öncədən görə bilmək mümkün olmur və ya onlar kollektiv xarakter daşıyır. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında insanların göstərilən hallar üçün xarakterik olan təhlükələrə məruz qalması önə çəkilir.

67. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı təhlükələrin obyektləri arasında fərq qoyulmamasını önə çəkdiyinə görə, qərar qəbul edənlərə məsləhət görülür ki, eyni ölkədə analoji hallardan qaçan insanlara ardıcıl olaraq oxşar yanaşma tətbiq etsinlər. Bu, regionda himayə sahəsində boşluqların aradan qaldırılmasına və baxılan işlərin nəticələri arasında daha çox uyğunluğun təmin edilməsinə şərait yaratmış olar.

B. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının elementləri

68. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı: i) ölkələrində baş verən qaçqın termininin anlayışında göstərilmiş hallar nəticəsində: ii) həyatlarına, təhlükəsizliklərinə və ya azadlıqlarına təhlükə yaranması səbəbindən iii) öz ölkələrini tərk etmiş şəxslərin himayəsini nəzərdə tutur.¹³⁷ Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının bu konkret elementləri aşağıda izah edilir. Bu elementlərə qaçqın statusu üçün müraciətin tam şəkildə qiymətləndirilməsinin tərkib hissəsi kimi baxmaq lazımdır.

¹³² Kartagena Bəyannaməsi, yuxarıda 5-ci mətnaltı qeyd, maddə III(8). Həmçinin bax: Qaçqınların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatındakı səlahiyyətli nümayəndələrinin 1951-ci il konfransı tərəfindən qəbul edilmiş Tövsiyənin "E" bəndi və Yekun aktı. Qaçqınların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatındakı səlahiyyətli nümayəndələrin konfransı, 25 iyul 1951-ci il, A/CONF.2/108/Rev.1, <http://www.refworld.org/docid/40a8a7394.html>.

¹³³ Bax: Kartagena Bəyannaməsi (yuxarıda 5-ci mətnaltı qeyd), maddə III(3).

¹³⁴ İnter-Amerika İnsan Hüquqları Komissiyası (İAİHK), *İnsan hüquqları və vəzifələri haqqında Amerika Bəyannaməsi*, 2 may 1948-ci il, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3710.html>.

¹³⁵ Kartagena Bəyannaməsinin (yuxarıda 5-ci mətnaltı qeyd) III maddəsinin 8-ci və 10-cu bəndlərində bilavasitə İnsan hüquqları haqqında 1969-cu il tarixli Amerika Konvensiyasına (yuxarıda 43-cü mətnaltı qeyd) istinad edilir.

¹³⁶ İcraiyyə Komitəsi, rəy № 103 (LVI), 2005, "c" bəndi.

¹³⁷ Kartagena Bəyannaməsində yer alan anlayışın məqsədləri üçün "öz ölkələrini tərk etmiş şəxslər" ifadəsindəki "öz ölkələri" termini 1951-ci il Konvensiyasına uyğun şəkildə şərh edilməli, yəni şəxsin vətəndaşı olduğu ölkəni bildirən, yaxud söhbət vətəndaşlığı olmayan şəxsdən getdiyi halda onun adətən yaşadığı yeri bildirən termin kimi başa düşülməlidir.

"Sur place" qaçqınlar

52. Kartagena Bəyannaməsinə əsasən, sığınacaq axtaranların 1951-ci il Konvensiyasının müvafiq şərhinə uyğun olan "sur place" müraciətləri qəbul edilir (bu rəhbər prinsiplərin 31-ci bəndinə bax).

Ölkəni tərk etmək məcburiyyəti yaradan hallar

70. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında göstərilən hallar aşağıdakıları özündə ehtiva edir, amma təkcə onlarla məhdudlaşmır: ümumi zorakılıqlar, xarici təcavüz, daxili münaqişələr və insan hüquqlarının kütləvi pozuntuları. Bundan başqa, ölkədə ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan digər hallar da insanların həyatlarına, təhlükəsizliklərinə və ya azadlıqlarına qarşı təhlükə yaranması ilə nəticələnə və onları öz ölkələrini tərk etməyə məcbur edə bilər. Kartagena Bəyannaməsinin qaçqınların himayəsi məqsədini daşması rəhbər tutularaq, Kartagena Bəyannaməsindəki qaçqın anlayışında göstərilən hallar mümkün olan hallarda adi mənada başa düşülməli, onların şərhinə ehtiyac olduqda isə bu şərh zaman keçdikcə baş verən təkamülü nəzərə alan tərzdə verilməlidir ki, Kartagena Bəyannaməsi tərtib edilən zaman öncədən görülməsi mümkün olmayan situasiyalara da şamil edilə bilsin.

71. "Ümumi zorakılıqlar" hüquqi termin deyil və dəqiq və ya məhdud çərçivəli mənə daşmır. Müxtəlif hallarda fərdi qaydada başa düşülməli olan bu termin zorakılıqlarla xarakterizə olunan elə situasiyalara əhatə edir ki, bu zaman zorakılıqların obyektləri arasında fərq qoyulmur və (və ya) zorakılıqlar geniş insan qruplarına və ya bütövlükdə əhaliyə təsir göstərə biləcək dərəcədə geniş yayılmış olur. Ümumi zorakılıq halının hökm sürüb-sürmədiyini müəyyənləşdirmək üçün insan hüquqlarına dair beynəlxalq normalara müraciət etsək, təhlükəsizlik sahəsində insidentlərin sayı və növü ilə bağlı faktoloji göstəriciləri, habelə mənşə ölkəsindəki zorakılıqların ümumi səviyyəsini və onun mülki əhaliyə təsirlərini müəyyənləşdirmək məqsəduyğundur.¹³⁸ Ümumi zorakılıq halları insan hüquqlarının və ya beynəlxalq humanitar hüququn kütləvi və (və ya) ciddi pozuntularını özündə ehtiva edir. Ümumi zorakılıqların mövcudluğu zorakılıqların şiddəti və ya yayıldığı coğrafi ərazi əsasında, yaxud da bunların kombinasiyası əsasında müəyyənləşdirilir.

72. "Ümumi zorakılıqlar" beynəlxalq humanitar hüquqda əks olunmuş termin olmadığına görə, onun tətbiq dairəsini beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə situasiyaları ilə məhdudlaşdırmaq olmaz, hərçənd ki, beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə

¹³⁸ İAİHM 1980-ci illərin əvvəllərində Salvadora fərqləndirmə aparmadan törədilən ümumi zorakılıqların hökm sürdüyü situasiyanın mövcud olduğu qənaətinə gələrək qeyd etdi ki, uzun müddət ərzində çoxlu sayda insan fərqləndirmə aparmadan törədilən sistematik zorakılıqların təsirinə məruz qalıb. Bax: *El Mozotedə və ətraf yerlərdə qırğınlardan zərər çəkənlərin adından Salvadora qarşı qaldırılmış iş*, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), 25 oktyabr 2012-ci il, 70 və 193-cü bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/564ecfee4.html>. İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM) yaranmış durumu "geniş yayılmış zorakılıq" situasiyası kimi səciyyələndirərkən oxşar əlamətlərə istinad etdi: a) zorakılıq insidentlərinin, eləcə də bu insidentlərin qurbanlarının sayının həddən artıq çox olması; b) hökm sürən zorakılıqların əhalini ağır əzablara məruz qoyması; c) zorakılıqların ən kobud formada, məsələn, qırğın, işgəncə, şikəst etmə, qəddar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar, sadələşdirilmiş prosedur vasitəsilə edamlar, adan oğurluğu, insanların yoxa çıxarılması və beynəlxalq humanitar hüququn kobud pozuntuları formasında təzahür etməsi; d) zorakılıq aktları törətməkdə məqsədin çox zaman insanları qorxu içərisində saxlamaqdan və son nəticədə insanların müvafiq ərazini tərk etməkdən savayı başqa seçimə malik olmadığı bir situasiya yaratmaqdan ibarət olması; e) zorakılıqların dövlət və qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilməsi və dövlət orqanları tərəfindən, yaxud onların təhriki və ya göz yumması sayəsində digərləri tərəfindən törədilərkən təqsirkarların cəzasız qalması; f) zorakılıqlar qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilərkən dövlət orqanlarının situasiyaya real nəzarət etmək iqtidarında olmaması; və g) zorakılıqların səviyyəsinin və dərəcəsinin cəmiyyətin normal fəaliyyətinə ziddi zərər yetirəcək dərəcədə olması. Misal üçün bax: İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), *Yamaykada insan hüquqlarının vəziyyətinə dair hesabat*, 10 avqust 2012-ci il, OEA/Ser.L/V/II.144, s. 5 və 27, <http://www.refworld.org/docid/51ff65004.html>.

tutulmuş şərtlər mövcud olduqda həmin termin bu situasiyalarda da özündə ehtiva edə bilər. Situasiyanın beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulmuş silahlı münaqişə kateqoriyasına aid edilməsinin qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün az əhəmiyyət daşıması ilə bağlı bu rəhbər prinsiplərin 5-ci bəndinə də bax.

73. Ümumi zorakılıqlar situasiyaları dövlət və ya qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilən zorakılıqları əhatə edir. Bu hal yerlərdəki situasiyadan asılıdır və əhəmiyyət kəsb edən məsələ zorakılıqların yaratdığı risklərdir.

74. "Xarici təcavüz" termini beynəlxalq humanitar hüquqda anlayışı verilmiş "təcavüz", "təcavüzkar müharibə" və "təcavüz aktı" terminləri ilə, eləcə də ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasına daxil edilmiş "xarici təcavüz" termini ilə eyni mənada başa düşülməlidir (bu rəhbər prinsiplərin 54-cü bəndinə bax).¹³⁹ Kartagena Bəyannaməsinin tənzimləmə obyektinə və məqsədinə uyğun olan "xarici təcavüz" aktı beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada beynəlxalq silahlı münaqişəyə gətirib çıxaran cinayətə,¹⁴⁰ eləcə də beynəlxalq humanitar hüquqda bu kateqoriyaya aid edilməyən situasiyalarla əlaqədar cinayətə bərabər tutula bilər. Bu situasiyalar xaricdən müdaxilə vasitəsilə alovlanan və ya qonşu dövlətlərin müdaxiləsindən doğan silahlı münaqişələri özündə ehtiva edə bilər, o cümlədən ölkə ərazisində digər dövlətin silahlı qüvvələrinin (nümayəndələrinin) olması və ya xarici silahlı qrupların təlimatları bu situasiyaların səbəbi ola bilər.

75. Kartagena Bəyannaməsindəki qaçqın anlayışında qeyd edilən "daxili münaqişələr" beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələri özündə ehtiva edir.¹⁴¹ Lakin Kartagena Bəyannaməsinin qaçqınların himayəsi məqsədini daşdığına nəzərə alsaq, "daxili münaqişələr" beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr kimi təsnifləşdirilməyən daxili silahlı münaqişələri də əhatə edir. Daxili münaqişənin mövcud olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən beynəlxalq humanitar hüququn müddəaları nəzərə alın, amma həlledici olmaya bilər. Eynilə, münaqişədə iştirak edən və ya onun təsirinə məruz qalan tərəflərin münaqişəyə verdikləri tövsiyə nəzərə alın, amma həlledici olmaya bilər (bu rəhbər prinsiplərin 5-ci bəndinə bax).¹⁴² Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının məqsədləri üçün zorakılıq hallarını beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr kateqoriyasına aid etmək mümkün deyilsə, "ümumi zorakılıqlar" və ya "insan hüquqlarının kütləvi pozuntuları" terminləri bu situasiyalarda daha yaxşı əhatə edə bilər.

¹³⁹ Bax: yuxarıda 112-ci mətnaltı qeyd; həmçinin bax: *Nikaraquada və Nikaraqua əleyhinə aparılan hərbi və yarımhərbi fəaliyyətlərə dair məhkəmə işi (Nikaraqua Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı)*; *Şikayətin mahiyyəti*, Beynəlxalq Məhkəmə (BM), 27 iyun 1986-cı il, <http://www.refworld.org/docid/4023a44d2.html>.

¹⁴⁰ Bax: Cenevrə Konvensiyaları (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd) üçün ümumi maddə olan 2-ci maddənin birinci hissəsi; həmin hissə beynəlxalq silahlı münaqişələrə şamil olunur və "bir və ya daha artıq Yüksək Müqavilə Tərəfləri arasında müharibə elan edildiyi və ya hər hansı silahlı münaqişə yarandığı hallarda" tətbiq edilir; həmçinin Cenevrə Konvensiyalarının I Protokolunun (yuxarıda 13-cü mətnaltı qeyd) 1-ci maddəsinin 4-cü bəndinə bax: həmin bənddə "öz müqəddəratını təyin etmək hüququnu həyata keçirmək üçün xalqların müstəmləkə hökmranlığına, xarici işğala və irqçi rejimlərə qarşı apardıqları mübarizə ilə bağlı silahlı münaqişələr" ifadəsi öz əksini tapıb.

¹⁴¹ Bax: 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyaları üçün ümumi maddə olan 3-cü maddə, Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olunmuş II Protokolun (yuxarıda 14-cü mətnaltı qeyd) 1-ci maddəsi; və *Prokuror "Dule" adı ilə tanınan Duško Tadiçə qarşı (işin məhkəmə aidiyyəti (yurisdiksiya) ilə əlaqədar olaraq müdafiə tərəfinin verdiyi vəsatətlə bağlı qərar)*, IT-94-1, Keçmiş Yuqoslaviya üzrə beynəlxalq cinayət tribunalı (KYBCT), 2 oktyabr 1995-ci il, 70-ci bənd, <http://www.refworld.org/docid/47dfb520.html>.

¹⁴² Məsələn, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən situasiyanın beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə kimi müəyyən edilməsi Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının məqsədləri üçün yetərli sayılsa da, bu cür tövsiyənin olması zəruri tələb sayıla bilməz. Həmçinin bax: BMT QAK-ın qısa qənaətləri (Aruşa), yuxarıda 29-cu mətnaltı qeyd, 24-cü bənd.

76. Mövcud situasiyada "insan hüquqlarının kütləvi pozuntularının" hökm sürüb-sürmədiyini müəyyənləşdirmək üçün İAİHM-in hüquq praktikasına istinad etmək xüsusilə məqsədəuyğun olar. "Kütləvi" termini zorakılıqların müddətindən asılı olmayaraq onların miqyasını və ya əhatə dairəsini bildirir və pozuntu özü-özlüyündə ayrıca bir aktın nəticəsi də ola bilər.¹⁴³ İnsan hüquqlarının pozuntularının nəticələri əsil (birbaşa) qurbanlarla məhdudlaşmayaraq əhalinin geniş təbəqələrinə, yaxud hətta bütövlükdə cəmiyyətə təsir göstərsə, situasiya "insan hüquqlarının kütləvi pozuntuları" kimi təsnifləşdirilə bilər. Pozuntu törədən (istər dövlət, istərsə də qeyri-dövlət subyekti) tərəfindən əməllərin planlaşdırılması və təşkil edilməsi elementləri də situasiyanın "insan hüquqlarının kütləvi pozuntularını" özündə ehtiva etməsinin göstəricisi ola bilər, amma bu elementlərin olması mütləq tələb deyil. İnsan hüquqlarının pozuntuları qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədildikdə "insan hüquqlarının kütləvi pozuntularını" özündə ehtiva edən situasiya o halda mövcud ola bilər ki, dövlət bu pozuntuların qarşısını almaq, onları araşdırmaq, təqsirkarları məsuliyyətə cəlb etmək və ya cəza sanksiyaları tətbiq etmək yolu ilə öz vətəndaşlarını müdafiə etmək iqtidarında və ya istəyində olmasın.¹⁴⁴ Belə şəraitdə baş verən didərginlik "insan hüquqlarının kütləvi pozuntularının" və ya insan hüquqlarının ciddi pozuntularına gətirib çıxaran situasiyanın göstəricisi ola bilər. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında təhlükəyə məruz qalan hüquqların növləri arasında fərq qoyulmur.

77. Konkret situasiya ilə bağlı İAİHM tərəfindən qəbul edilmiş qərarların və ya müvəqqəti tədbirlərin,¹⁴⁵ yaxud İAİHK tərəfindən qəbul edilmiş qabaqlayıcı tədbirlərin¹⁴⁶ mövcudluğu insan hüquqlarının kütləvi pozuntularını özündə ehtiva edən situasiyanın mövcud olduğunu göstərən ciddi dəlillərdir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə qurumların və ya məhkəmələrin bəyan etdiyi rəylər də müvafiq göstərici sayıla bilər. Bununla belə, mövcud vəziyyəti "insan hüquqlarının kütləvi pozuntularını" özündə ehtiva edən situasiya kimi tövsif etmək üçün bu cür məhkəmə qərarları və ya tədbirlər tələb olunmur. Bunun üçün sığınacaq məsələlərinə dair qərar qəbul edən müvafiq orqan müvafiq məlumatlar və sübutlar əsasında, o cümlədən ərizəçinin öz ifadəsi əsasında faktları qiymətləndirməlidir.

78. Kartagena Bəyannaməsindəki qaçqın anlayışında qeyd edilən bütün hallar arasında "ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan digər hallar" qaçqın statusu üçün müraciətləri Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı əsasında həll edərkən milli qərarverici orqanlar

¹⁴³ *Dos Erresdəki qırğından zərər çəkənlərin adından Qvatemalaya qarşı qaldırılmış iş*, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), 24 noyabr 2009-cu il, 73, 79 və 152-ci bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/564ed31a4.html>; *Rio Neqrodakı qırğından zərər çəkənlərin adından Qvatemalaya qarşı qaldırılmış iş*, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), 4 sentyabr 2012-ci il, 56, 58-60 və 63-cü bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/564ed2714.html>.

¹⁴⁴ *Qonsales və başqaları Meksikaya qarşı ("pambıq tarlası" işi)*, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İAİHM), 16 noyabr 2009-cu il, 236-cı bənd, <http://www.refworld.org/docid/564ed5234.html>.

¹⁴⁵ Müvəqqəti tədbirlər müstəsna dərəcədə ağır və təxirəsalınmaz situasiyada olan şəxslərin İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası ilə təmin edilən hüquq və azadlıqlarına sonradan düzəldilməsi mümkün olmayan zərər yetirilməsinin qarşısını almaq üçün İAİHM tərəfindən istifadə edilən vasitədir. Bu tədbirlərin tətbiqinə dair qərar məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə və ya prosesdəki tərəfin vəsatəti əsasında qəbul edilir və nəticədə zərərçəkən olduqları iddia edilən şəxslərin (şəxsin) müdafiəsinə yönələn tədbirlərin görülməsi üçün cavabdeh dövlət sorğu göndərilir. Bax: İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası, yuxarıda 43-cü mətnaltı qeyd, 63-cü maddənin 2-ci bəndi; və Amerika Dövlətləri Təşkilatı (ADT), İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosedur qaydaları, 16-29 noyabr 2009-cu il, 27-ci maddə, <https://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic20.Rules%20of%20Procedure%20of%20the%20Court.htm>.

¹⁴⁶ Amerika Dövlətləri Təşkilatı (ADT), İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosedur qaydaları, 1 avqust 2013-cü il, <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, 25-ci maddə: bu maddədə deyilir ki, ciddi və təxirəsalınmaz hallarda Komissiya öz təşəbbüsü ilə və ya prosesdəki tərəfin vəsatəti əsasında icraatda olan şikayətlə və ya işlə əlaqədar məhkəmə prosesinin iştirakçılarna, yaxud həmin prosesdə baxılacaq məsələyə, eləcə də müvafiq dövlətin yurisdiksiyası altında olan və icraatdakı şikayətlə və ya işlə əlaqəsi olmayan şəxslərə nəticələri sonradan düzəldilə bilməyən zərər yetirilməsinin qarşısını almaq üçün qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsini dövlətdən tələb edə bilər.

tərəfindən ən az tətbiq edilən anlayışdır.¹⁴⁷ "İctimai qayda" anlayışı, hamılıqla qəbul edilmiş vahid mənaya malik olmasa da, Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışı kontekstində dövlətdə və cəmiyyətdə əmin-amanlığın, daxili və xarici təhlükəsizliyin və sabitliyin olduğunu və bundan əlavə dövlət təsisatlarının qanunun aliliyinə və insan ləyaqətinə hörmət əsasında normal fəaliyyət göstərdiklərini bildirir. İctimai qaydanı ciddi şəkildə pozan hallar beynəlxalq humanitar hüquqda nəzərdə tutulan mənada silahlı münaqişə dövründə, habelə dinc dövrdə baş verə bilər. Həmçinin bu rəhbər prinsiplərin 56-59-cu bəndlərinə bax.

79. İAİHM bəzi hallarda öz hüquq praktikasında "ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan halların" mövcudluğu məsələsini müəyyən edərək fəvqəladə vəziyyət elan edildiyi hallarda insan hüquqları üzrə öhdəliklərindən geri çəkilən dövlətlərin aktlarına istinad edib.¹⁴⁸ Lakin fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozan halın mövcudluğunun zəruri ilkin şərti sayılmamalıdır, baxmayaraq ki, belə elanın olması adətən bu cür vəziyyətin mövcudluğunun göstəricisi sayılır.

80. Kartagena Bəyannaməsindəki qaçqın anlayışında qeyd edilən "digər hallar" ifadəsindəki "digər" sözü Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında qeyd edilən dörd situasiyanın əhatə etmədiyi hallarda dövlətlərin insanları himayə ilə təmin etməsinə imkan yaradır.

İnsanların həyatına, təhlükəsizliyinə və ya azadlığına qarşı təhlükə

81. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışının üçüncü elementi mənşə ölkəsində baş verən hallarla bu ölkədə yaşayan insanların həyatlarına, təhlükəsizliklərinə və ya azadlıqlarına qarşı yaranan təhlükə arasındakı əlaqədir. Anlayışda yer alan "təhlükə" və ya risk elementi şəxsə, qrupa və ya bütövlükdə əhaliyə zərər yetirilməsi ehtimalının mövcudluğunu nəzərdə tutur, amma zərərin faktiki olaraq gerçəkləşməsini bildirmir. Baş verən hal ilə təhlükə arasındakı əlaqə ölkələrindən qaçmış şəxslər üçün təmin edilən beynəlxalq himayənin tətbiq dairəsini lüzumsuz dərəcədə daraldan və ya məhdudlaşdıran tərzdə şərh olunmamalıdır, məsələn, insanın həyatına, təhlükəsizliyinə və ya azadlığına qarşı təhlükənin fərdi qaydada qiymətləndirilməsi tələb edilməməlidir. Faktiki olaraq, müvafiq halın məkan baxımından (coğrafi baxımdan) şəxsin yaxınlığındakı ərazidə baş verməsi həmin halın şəxsi öz ölkəsini tərk etməyə məcbur edən təhlükə yaratdığı qənaətinə gəlmək üçün yetərlidir.

82. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında insan qruplarına və ya bütövlükdə əhaliyə qarşı yönələn hallar nəzərdə tutulduğuna görə, ayrıca fərdin həyatına, təhlükəsizliyinə və ya azadlığına qarşı yönələn təhlükə deyil, mənşə ölkəsində mövcud olan obyektiv hallar önə çəkilir.

83. İnsanların "həyatı, təhlükəsizliyi və ya azadlığı" ifadəsinin şərhli şəxsin fiziki və mənəvi baxımdan toxunulmazlığını, təhlükəsizliyini, azadlığını, insan ləyaqətini və yaşayış şəraitini əhatə etməklə geniş çərçivəli olmalı və beynəlxalq və regional səviyyədə tanınan insan hüquqlarına əsaslanmalıdır.

¹⁴⁷ BMT QAK, 1984-cü il tarixli Kartagena Bəyannaməsində yer alan "qaçqın" termininin geniş çərçivəli anlayışının şərhinə dair yekun qənaətlər, 15 və 16 oktyabr 2013-cü il tarixli dəyirmi masa müzakirələri, Montevideo, Uruqvay, 7 iyul 2014-cü il, s. 7, <http://www.refworld.org/docid/53c52e7d4.html>.

¹⁴⁸ İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyası, yuxarıda 43-cü mətənlə qeyd, 27-ci maddənin 1-ci bəndi: bu bənd müharibə dövründə, cəmiyyətin təhlükəsizliyinə təhlükə yaranan hallarda və ya iştirakçı dövlətin müstəqilliyini və ya suverenliyini təhdid edən digər fəvqəladə vəziyyətlərdə dövlətlərin öhdəliklərindən geri çəkilməsinə icazə verir. Bax: Fəvqəladə vəziyyətlərdə tutulmuş şəxsin dərhal hakimin yanına gətirilmək (*habeas corpus*) hüququ (İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyasının 27-ci maddəsinin 2-ci bəndi, 25-ci maddəsinin 1-ci bəndi və 7-ci maddəsinin 6-cı bəndi), OC-8/87, İnter-Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 30 yanvar 1987-ci il, 19 və 20-ci bəndlər, <http://www.refworld.org/docid/402795714.html>.

Bandaların və ya mütəşəkkil cinayətkar dəstələrin zorakılıqları

84. Bandaların və ya mütəşəkkil cinayətkar dəstələrin zorakılıqlarından qaçan insanların durumu 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş qaçqın meyarlarına uyğun gələ bilər.¹⁴⁹ Bu cür zorakılıqlardan qaçan insanlara həmçinin Kartagena Bəyannaməsindəki qaçqın anlayışında qeyd edilən bir və ya bir neçə hal şamil edilə bilər.

C. Ölkədaxili köçürülmə və ya yerdəyişmə alternativləri

85. Kartagena Bəyannaməsində yer alan qaçqın anlayışında dövlət strukturlarına və sosial strukturlara ciddi dağıdıcı təsir göstərən situasiyalar önə çəkilir. Belə hallarda əhalinin ölkənin başqa hissələrinə köçməsinə, hətta həmin hissələrdə dağıdıcı təsir az olsa belə, tələb etmək olmaz. Yalnız o hallar istisna təşkil edir ki, bu zaman sözügedən situasiya birmənalı olaraq ölkənin müəyyən hissəsi ilə, yaxud müəyyən region və ya şəhərlə məhdudlaşır və dövlət digər ərazilərdə öz vətəndaşlarını müdafiə etmək iqtidarında və istəyində olur. Mövcud situasiyanın və onu müşayiət edən zorakılıqların və iğtişaşların digər ərazilərə yayılması ehtimalını nəzərdən keçirərkən vəziyyəti diqqətlə və gələcək perspektiv baxımından qiymətləndirmək lazımdır.

V. Prosedur və sübutetmə məsələləri

A. 1951-ci il Konvensiyasındakı (1967-ci I Protokolundakı) qaçqın anlayışının və regional sənədlərdəki qaçqın anlayışlarının tətbiqi məsələsinə yanaşmalar

86. "Qaçqın" termininə verilən müxtəlif anlayışlar heç də bir-birini istisna etmir. Onların hər biri müvafiq şəxsin qaçqın kimi tanınmasını nəzərdə tutmaqla sığınacaq axtaranlara münasibətdə 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş standartların tətbiqini genişləndirmiş olur (bu rəhbər prinsiplərin 8-ci bəndinə bax).

87. Qaçqın anlayışlarını tətbiq edərkən ardıcıl (növbəli) yanaşmadan istifadə etmək tövsiyə olunur, belə ki, qaçqın statusu məsələsi əvvəlcə 1951-ci il Konvensiyası əsasında qiymətləndirilməli və əgər şəxs 1951-ci il Konvensiyası əsasında qaçqın hesab edilməzsə, ondan sonra qiymətləndirmə regional anlayışlar əsasında aparılmalıdır. Bu cür yanaşma 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) bəndindəki qaçqın anlayışının universal xarakter daşmasını, bu Konvensiyanın üstün qüvvəyə malik olmasını¹⁵⁰ və regional anlayışların birmənalı olaraq tamamlayıcı xarakter daşmasını vurğulayır.¹⁵¹

88. Bununla belə, regional anlayışların tətbiqi qrup situasiyalarında və ya konkret regional kontekstlərdə¹⁵² daha praktiki və səmərəli ola bilər, bu şərtlə ki, qaçqın statusu üçün müraciət edənlərə münasibətdə 1951-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş standartlar tətbiq edilmiş olsun.

¹⁴⁹ Belə vəziyyətlərdə 1951-ci il Konvensiyasının tətbiqi ilə bağlı bu mənbəyə bax: BMT QAK-ın mütəşəkkil dəstələrlə bağlı təlimatı, yuxarıda 12-ci mətnaltı qeyd.

¹⁵⁰ İcraiyyə Komitəsinin rəyi № 87 (L) 1999, "f" bəndi. İcraiyyə Komitəsinin rəyi № 89 (LI) 2000. Həmçinin bax: ABT-nin 1969-cu il Konvensiyası, yuxarıda 4-cü mətnaltı qeyd, preambulanın doqquzuncu bəndi – həmin bənddə 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu qaçqınların himayəsi sahəsində əsas və universal sənəd kimi göstərilir.

¹⁵¹ ABT-nin 1969-cu il Konvensiyasında yer alan qaçqın anlayışının tətbiqi zamanı ardıcıl (növbəli) yanaşmanın lehinə dəlalət edən əlavə arqument bu Konvensiyasının I maddəsinin quruluşudur, belə ki, həmin maddənin 1-ci bəndində 1951-ci il Konvensiyasında yer alan qaçqın anlayışı təkrarlanır və yalnız ondan sonra 2-ci bənddə regional anlayış təqdim edilir.

¹⁵² *Qrup əlamətləri (prima facie) əsasında statusun verilməsinə dair BMT QAK-ın rəhbər prinsipləri*, yuxarıda 10-cu mətnaltı qeyd, 2 və 5-ci bəndlər.

B. Faktların müəyyənləşdirilməsi

89. Silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə bağlı qaçqın statusu üçün müraciətlər silahlı münaqişə və zorakılıq halının səbəbləri, xarakteri və təsirləri kontekstində nəzərdən keçirilən ərizəçinin işinin konkret hallarının faktlarına aid kompleks məsələləri meydana çıxara bilər. Qrup əlamətləri (*prima facie*) əsasında qaçqın statusu verilməyibsə, qaçqın statusu üçün müraciətlərə fərdi qaydada mahiyyəti üzrə baxılmalı və bu zaman mənşə ölkəsi barədə müvafiq yenilənmiş məlumatlar nəzərə alınmalıdır.

Mənşə ölkəsi barədə məlumatlar

90. Mənşə ölkəsi barədə müvafiq yenilənmiş məlumatlar silahlı münaqişə və zorakılıq halını anlamaq və mənşə ölkəsinin qaçqın anlayışında qeyd edilən situasiyalardan və ya hallardan hər hansı birinin təsirinə məruz qalıb-qalmadığını təyin etmək üçün önəmlidir.¹⁵³

91. Mənşə ölkəsi barədə müvafiq məlumatlara həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət məlumatları daxildir. Keyfiyyət məlumatları konkret olaraq anlaşılmazlıqlara, stereotiplərə və ümumiləşdirmələrə yol verməmək üçün əhəmiyyətlidir və silahlı münaqişə və zorakılıq halını daha dərinə başa düşməyə, yəni situasiyanın tarixçəsini və inkişafını, iştirakçı tərəfləri, müharibənin aparılmasının vasitə və metodlarını, istifadə edilən strategiya və taktikaları və situasiyanın ölkəyə və əhaliyə təsirlərini anlamağa imkan yaradır.¹⁵⁴ Silahlı münaqişə və zorakılıq halları ilə bağlı kəmiyyət məlumatlarının istifadəsinə lazımı ehtiyatla yanaşılmalıdır. Çox zaman məlumatların toplanmasının motivlərindən asılı olaraq fərqli mənbələr fərqli metodologiyalardan istifadə edə bilər ki, bu da mənbələrin məlumatlarının əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənməsi ilə nəticələnə bilər. Statistik məlumatlar mövcud situasiyanın əhaliyə təsir göstərdiyinə dəlalət etsə də, belə məlumatlar 1951-ci il Konvensiyasında yer alan əsaslarla bağlı riskə və zərərə və (və ya) zərər ilə müvafiq əsas arasında səbəb-nəticə əlaqəsinə, yaxud da regional anlayışlarda qeyd edilən situasiyalara münasibətdə inandırıcı və ya mötəbər olmaya bilər. Statistik məlumatlarda adətən situasiyanın kəmiyyət xarakteristikaları, məsələn, mülki şəxslər arasında itkilərin sayı və ya didərgin düşmüş insanların sayı önə çəkilir və bu məlumatlar silahlı münaqişə və ya zorakılıqlar səbəbindən insanlara, dövlət strukturlarına və ya cəmiyyətə birbaşa və ya dolayısı ilə dəyən zərərin digər formalarını əhatə etməyə bilər.

92. Qaçqın statusu üçün müraciətlər qiymətləndirilərkən mənşə ölkəsi barədə məlumatlar ərizəçinin işinin konkret hallarına aid olmalıdır. Mənşə ölkəsi barədə məlumatlar əldə edilərkən uşaqlar,¹⁵⁵ yaxud cinsi identikliyi və (və ya) seksual oriyentasiyası fərqli olan şəxslər¹⁵⁶ də daxil olmaqla ərizəçilərin müəyyən qruplarının situasiyasına aid mötəbər və dəqiq informasiyaların əldə edilməsi çox zaman əhəmiyyətli problemlər yaradır. Belə problemlər xüsusən silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında özünü büruzə verə bilər. Eynilə, mənşə ölkəsi barədə məlumatlarda yer alan silahlı münaqişə və zorakılıq hallarına dair informasiyalar konkret olaraq

¹⁵³ *Racabu Qaçqınların işləri üzrə daimi komitənin sədrinə qarşı*, yuxarıda 107-ci mətnaltı qeyd, 6-cı bənd: bu işdə Məhkəmənin bildirdiyinə görə, şəxsin durumunun regional anlayış əsasında qaçqın statusuna uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi həmin şəxsin mənşə ölkəsində qaçqın anlayışında nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı birinə uyğun gələn halın mövcud olub-olmadığının qiymətləndirilməsini tələb edir.

¹⁵⁴ *Sufi və Elmi Birləşmiş Krallığa qarşı*, yuxarıda 45-ci mətnaltı qeyd, 241-ci bənd.

¹⁵⁵ BMT QAK, *Beynəlxalq himayəyə dair rəhbər prinsiplər № 8: Qaçqınların statusu haqqında 1951-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinin A(2) və F bəndləri və (və ya) onun 1967-ci il Protokolu əsasında uşaqların sığınacaq üçün müraciətləri*, 22 dekabr 2009-cu il, HCR/GIP/09/08, 74-cü bənd, <http://www.refworld.org/docid/4b2f4f6d2.html>.

¹⁵⁶ BMT QAK-ın cinsi mənsubiyyətlə əlaqədar təqiblə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 37-ci bənd; BMT QAK-ın seksual oriyentasiya və (və ya) cinsi identikliklə bağlı rəhbər prinsipləri, yuxarıda 56-cı mətnaltı qeyd, 66-cı bənd.

qadınların və ya kişilərin vəziyyətini, o cümlədən cinsi mənsubiyyətlə bağlı hökm sürən zərər formalarını, yaxud iştirakçı tərəflərin tərkibini və davranışlarını əks etdirməyə bilər.¹⁵⁷ Qərar qəbul edənlər bu faktdan yetərincə xəbərdar olmalıdırlar. Silahlı münaqişə və zorakılıq hallarında mənşə ölkəsi barədə məlumatlarda müəyyən qrupların durumu barədə informasiyanın olmaması həmin qrupların konkret təhlükələrlə üzləşmədiyini bildiren amil kimi başa düşülməməlidir.

Sübutetmə yükü

93. Bir qayda olaraq sübutetmə yükü (sübutetmə vəzifəsi) sığınacaq üçün müraciət edən şəxsin üzərinə düşür, işə aidiyyəti olan bütün faktları toplamaq və təhlil etmək vəzifəsi isə ərizəçi ilə qərar qəbul edən şəxs arasında bölünür.¹⁵⁸ Bu vəzifə bölgüsü xüsusən o hallarda mühüm əhəmiyyət daşıyır ki, mənşə ölkəsi silahlı münaqişə və zorakılıq halının təsirinə məruz qalır və bu səbəbdən ümumiyyətlə məlumatların və sənədlərin, o cümlədən şəxsin özünə aid olan məlumatların və sənədlərin əldə edilməsi daha da çətinləşir.¹⁵⁹ Belə situasiyalarda ölkələrindən qaçan insanlar beynəlxalq himayəyə ehtiyacları olduğunu göstərən hadisələri təfəssil şəkildə təsvir etməkdə və müraciətlərini əsaslandırmaq üçün sübutlar əldə etməkdə əhəmiyyətli problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Buna görə də belə hallarda çox zaman "şübhə ərizəçinin xeyrinə həll olunur" prinsipini tətbiq etmək zəruri olur.¹⁶⁰

¹⁵⁷ BMT QAK-ın Keyptaunda keçirilmiş dəyirmi masa müzakirələrinin qısa nəticələri, yuxarıda 3-cü mətnaltı qeyd, 23-cü bənd.

¹⁵⁸ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 196-cı bənd. Həmçinin bax: *Əsaslı şübhə yeri qoymayan sübut: Aİ-nin sığınacaq prosedurları sistemində ərizəçilərin ifadələrinin həqiqətə uyğunluğunun qiymətləndirilməsi (tam mətn)*, may 2013-cü il, səh. 86-88, <http://www.refworld.org/docid/519b1fb54.html>.

¹⁵⁹ *Qaçqın statusu ilə bağlı apellyasiya şikayəti № 71462/99, Tamil və Şri-Lanka Demokratik Sosialist Respublikasının vətəndaşı Yeni Zelandiya İmmiqrasiya Xidmətinin qaçqın statusu üzrə şübhəsinə qarşı*, 71462/99, yuxarıda 54-cü mətnaltı qeyd, 51-ci bənd.

¹⁶⁰ BMT QAK-ın Təlimatı, yuxarıda 26-cı mətnaltı qeyd, 203-cü bənd.